

Çok kimlikliğe Övgü

İzmir Levantenleri Üzerine Bir Araştırma

Serkan
Turgut

BAYCTAV
BİR ARADA YASARIZ
EĞİTİM ve TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR VAKFI

Çok kimlikliliğe Övgü

İzmir Levantenleri Üzerine Bir Araştırma

**Serkan
Turgut**

BAYETAV Yayınları
Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı

“Çok Kimlikliliğe Övgü” Araştırma Raporu,
Bayetav Sanat’ın “Yeryüzüne Övgü” sergisi kapsamında
2023’de yayımlanmıştır.

Copyright © Nisan 2023

ISBN: 978-625-99066-0-7

Evka-3, 101/2 Sok. No:22 35050
Bornova İzmir, Türkiye
0 232 374 60 66- 374 56 66

bayetav.org
info@bayetav.org
facebook.com/bayetavvakfi
twitter.com/bayetav
intagram.com/bayetav

Kaydedilmiş sözlü tarih
görüşmelerini izlemek için:

Yazar:

Serkan Turgut

Yayın Koordinatörü:

Sevim Sancaktar

Grafik Tasarım:

Eylem Eylül Acarsoy

Son Okuma:

Merve Elveren

Baskı:

Ofset Yapımevi

Sözlü Tarih Çalışmaları Kapsam ve Görüşmeler:

Ferhat Kentel

Sevim Sancaktar

Serkan Turgut

Sözlü Tarih Görüşmeleri Yapılan Kişiler:

İngrid Braggiotti

Ugo Braggiotti

Marilen Braggiotti

Enriko Filipuçi

Giuliano Gloghini

Mark Giraud

Taner Gözen

Laura Santore Manusso

Bruno Manusso

Ruggero Mainetti

Frederic Fatih Pagy

Peter Papi

Erkan Serçe

Asuman Susam

Beria Yurdatan

Giriş ve
Yöntem 8-9

1. İzmir tarihinde
Levantenler
10-13

2. Levanten kime denir?:
Kimliği tanımlama
arayışları
14-19

3. Temas, korku,
içe kapanma
20-25

4. Levanten kimliğinin
özgünlüğü
26-29

5. Makbul
"yabancılar"
30-37

6. “Nereden geldiniz?”
sorusunun ağırlığı 38-43

7. Hiçbir yerli olmak:
44-49 “Ne osun, ne osun”

8. Kimlikler arasında
dolaşabilmek: “Hem
osun, hem osun” 50-55

9. Yitip gitmesinden
korkulan bir kimlik:
56-61 “Biz artık son kuşakız.”

10. Birleştiren bir kimlik
olarak İzmirlilik 62-67

68 Sonuç
Yerine

Görseller 69

Giriş

Bir Arada Yaşarız Eğitim ve Toplumsal Araştırmalar Vakfı (BAYETAV) her sene içinde bulunduğu şehre dair bir araştırma yapmaya çalışıyor. Geçen sene İzmirlik araştırmasının raporunu yayımlayan vakfımız bu yıl da İzmir'in önemli kültürel kimliklerinden olan Levanten kimliğini odağa aldı. Vakfımızın bu kimliğe ilgisinin başlıca iki nedeni var. Bunlardan ilki Levanten kimliğinin İzmir'in çok kültürlü, çok kimlikli şehir olma iddiasına tarihsel bir dayanak oluşturması ve farklılıklarla bir arada yaşayabilme pratiklerini tartışabilmemize imkân tanınmasıyla ilgili. Diğer bir neden ise vakıf mekânlarından Bayetav Sanat'ın, Bornova'nın Levanten bölgesinin merkezinde tarihi bir Levanten köşkünde konumlanması. Bizler içerisinde bulunduğumuz mekânların ve yerelin bilgisini orada yaşayanlarla birlikte ortaya çıkarmak, inşa etmek, görünür kılmak konularında kendimizi sorumlu hissediyoruz.

Bu araştırmanın temel amacı İzmir'de yaşayanların bile çok az bildiği Levanten kimliğinin bir arada yaşama tartışmalarına olası katkılarını görünür kılmak. Bunu yaparken de Levanten kimliğinin sınırlarını, günümüzde görünmez hâle gelen bu kimliğin karşı karşıya kaldığı stereotipleştirme ve ön yargıların neler olduğunu, bunun karşısında Levanten bireylerin hangi söylemleri dolaşıma soktuklarını, İzmir'le ilişkilerini, çok kültürlülüğe bakışlarını ve bir arada yaşama ilişkin kaygılarının neler olduğunu ortaya koyabilmek.

Kendi kimliklerini ve kültürlerini bir sentez olarak tanımlayan Levantenler çoğunlukla Latin kökenli Avrupalı topluluklardan Doğu Akdeniz'deki liman kentlerine yerleşmiş, geldikleri yerde Rum, Ermeni, Yahudi ve Türklerle etkileşip sentez bir kültür oluşturmuşlardır. Bir taraftan kendi farklılıklarına değer verip korumaya çalışırken diğer taraftan da bir arada yaşamın, çok kültürlülüğün, ilişkiseliliğin altını çizmeleriyle özel bir topluluğu oluşturuyorlar. Farklılıkların yan yana yaşamasını değil birbirinden etkilenecek sentez bir kültür yaratmalarını öne çıkarıyorlar. Kendi melezlikleri, sentez kimlikleri, çok dillilikleri ve bir zamanlar bu topraklarda Levantenlerin konuştuğu Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Türkçe ve Rumca sözcüklerden oluşan *Smyrneika*¹ diliyle övünüyorlar. Bu bakımdan Levantenler kutuplaşmanın bu denli dilendirildiği bir dönemde üzerine konuşulması gereken bir topluluğu oluşturuyorlar.

Bu çalışmada bizler Levanten kimliği ve kültürüyle ilgili tarihsel bir bilgi üretmek iddiasında değiliz. Bu çalışmayla yapmaya çalıştığımız şey bugün İzmir'de yaşayan Levantenler ve de onlarla bir şekilde yolu kesmiş Levanten olmayanların anlatıları çerçevesinde düne, bugüne ve geleceğe ilişkin görüş ve tahayyülleri sizlerle paylaşmak.

Yöntem

Yukarıda genel çerçevesini çizmeye çalıştığımız bu araştırma İzmir’de yaşayan on altı kişiyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşme verisine dayanmakta. Görüşülen on altı kişinin beşi Levanten olmayan fakat Levantenlerle bir şekilde ilişkili olan kişilerden, on biri ise kendini Levanten olarak tanımlayanlardan belirli demografik değişkenler göz önünde bulundurularak seçildi. Bu çalışma tutum ve eğilimlere ilişkin genel geçer bilgiden ziyade derinlerdeki anlatılara ulaşmaya çalıştığı için çalışmamız nitel araştırma tasarımı gözetilerek yapılandırıldı. Çalışma öncesi yapılan enformel görüşmelerden edindiğimiz deneyim ve literatüre ilişkin okumalarla taslağını oluşturduğumuz yarı yapılandırılmış görüşme formumuz katılımcıların paylaşımlarına göre yeniden yapılandırılan esnek bir çerçeve olarak kullanıldı. Gerçekleştirilen görüşmelerden on üçü katılımcıların onayı doğrultusunda görüntüyle, ikisi sadece ses olarak, bir görüşme ise notlar alınarak kayıt altına alındı.

Analiz sürecine ilişkin en genel düzeyde bilgi verecek olursak: Katılımcılarla gerçekleştirdiğimiz ve her biri en az bir saat ile bir saat kırk dakika arasında süren görüşmelerin transkripsiyonu sonrası yaklaşık 200 sayfalık bir veriye ulaşıldı. Sonraki aşamada on dört ile yirmi iki sayfa arasında olan metinlere özet prosedürü uygulandı ve üçüncü okumalar sonrasında kodlar ve üst temalara ulaşıldı. Veriler MAXQDA programı kullanılarak analize tabi tutuldu. Hazırladığımız raporda video görüşme yapmayı kabul eden kişilerin isimlerinin gerçek hâliyle, Clara ve Adriana’nın ise müstear olarak kullanıldığı bilgisini de sizlerle paylaşmak isteriz. Aşağıda öncelikle Levantenlerin İzmir tarihindeki yerine ilişkin katılımcıların ifadelerine yer verip ardından araştırma verilerinden hareketle oluşturduğumuz temaları sizlere sunacağız.

¹ Alex Baltazzi, George Galdies ve George Poulimenos’un çabalarıyla İzmir Levantenlerinin kullandığı bu sentez dile ilişkin bir sözlük Tarih Vakfı tarafından yayımlanmıştır. *A Lexicon of Smyrneika* (İzmir Rumcası Sözlüğü), 2012.

1

İzmir
tarihinde
Levantenler

19. yüzyıl, İzmir'in Akdeniz'deki önemli liman kentlerinden birine dönüştüğü ve Avrupa'dan büyük göç aldığı dönemdir. Bu dönemde İzmir, Türklerin, Rumların, Yahudilerin, Ermenilerin ve Levantenlerin çoğunlukla yan yana mahallelerde yaşasa da etkileşim içerisinde oldukları çok kimlikli, çok kültürlü bir liman şehri hüviyetine sahiptir. 19. yy.da belediye olarak kabul edildiği tarihlerde İzmir, diğer birçok vilayetten farklı olarak Etno-dinsel toplulukların temsil edildiği bir belediye meclisine sahip olmuştur. Dönemin Rum, Yahudi, Levanten, Ermeni ve Müslüman topluluklarından temsilciler belediye meclisinde kendilerine yer bulabilmişlerdir.

İzmir'in 19. yy.da Avrupalılar için cazip bir göç şehri olması hem İzmir'deki hem de Avrupa'daki bir dizi gelişmeyle ilişkilidir. Görüşme yaptığımız kişilerden olan ve İzmir tarihiyle ilgili önemli çalışmaları olan Erkan Serçe, İzmir'in bu süreçteki hızlı dönüşümünü şu sözlerle ifade ediyor:

Örneğin nüfustan yola çıkarsak 50.000'lerde seyreden nüfus, birdenbire 1850'lerden itibaren arttı. Bunun nedenlerinden birisi tabii İzmir'in liman şehri olarak artık burada gelecek arayan insanları çekmeseydi. İtalyanlar, Avusturyalılar, Fransızlar, Almanlar, İsveçliler, İngilizler, Ruslar, Doğu Avrupa'dan başka bir sürü şey geldi. Mesela Avrupa'daki 1848 Devrimleri, İzmir'deki nüfus artışının nedenlerinden biriydi. Yenilen Kuzey İtalya'nın devrimcileri İzmir'e sığındılar. Yenilen Polonyalılar, Lehler, efendim, Macarlar İzmir'e sığındılar ve burayı bir güvenlik alanı olarak gördüler.
(Erkan Serçe)

Görüşme yaptığımız Levantenlerin çoğu İzmir'deki Levanten varlığına ilişkin hatırı sayılır bir bilgiye sahipler. Her görüşmeci, Levantenlerin İzmir'e yerleşmelerine dair tarihsel bilgiyi kendi ailelerinin soy ağacı bilgisini paylaşırken anlatmaya başlıyor. Katılımcılardan Ruggero Mainetti'den kendisini tanıtmamasını istediğimizde konu ailesinin göç hikâyesine geliyor ve bunu anlatırken de İzmir'deki Levanten varlığını Haçlı Seferlerinden günümüze uzanan bir girizgâhla başlatıyor: "Ben 1958 yılında İzmir, Alsancak'ta doğdum. İtalyan Levanten'iyim... İki dedem de İtalyan. Birinin adı Mainetti, ötekinin adı da Cudic. Hem anne hem baba tarafından Cenevizliyiz. Cenevizliler bildiğimiz tarihte Haçlı Seferleri ile dünyanın bu yanına gelmişler. Haçlı Seferleri'ne hem savaşçı hem de lojistik vermişler..." Benzer bir şekilde Giuliano Gloghini de İzmir'deki Levanten varlığını 13. yüzyıldan başlatarak anlatmayı tercih ediyor:

1850'ler ikinci akım Levantenlerin buraya göçü. Aslında bu işe ilk baktığımız zaman bu topraklara belki de 1261 yılı Nif Antlaşması'yla beraber başladı. Bizans'ın bu topraklarda Cenevizlilere vermiş olduğu haklar vardı ve o antlaşmayla ilk Cenevizliler bu topraklara geldi. Yani oradan da bu göçü başlatabiliriz aslında. 1850'lerden sonra da ikinci akım; ki daha modern, daha yeni olan, şu anki Levantenlerin geçmişi oraya dayanıyor.
(Giuliano Gloghini)

Birçok Levanten için İzmir'deki Levanten varlığına ilişkin bir anlatı bir taraftan kendi soy ağaçlarına ilişkin eş zamanlı bir bilgilenme süreci olduğu için bu konuda ortak bir eğilim söz konusu. Ayrıca aile ve Levanten tarihine ilişkin anlatılar aynı zamanda bu kişilerin İzmirliliğine, yerliliğine ilişkin de bir anlatıya dönüşmekte. Mark Giraud'nun aktardıkları bu tutumu yansıtan örneklerden biri.

Benden, erkek tarafından, yani babadan babaya gidersek Jean-Baptiste Giraud'ya ulaşıyoruz. 1742 doğumlu. İşte yirmili yaşlarında geldi muhtemelen buraya. Yani 1760'lardan beri buradayız. Benim sekizinci veya dokuzuncu büyük dedem olması lazım onun. Sayarım soy ağacından bir gün. 250-300 senelik bir geçmişimiz var. Sadece baba tarafından... Ama evlilik yoluyla dâhil olduğumuz ailelerden gidersek çok daha geriye de gidiyor. Yani Cenevizli ve Venedikli, Orta Çağlarda burada ticaret yapan ailelere kadar bağlanabiliyor bu geçmiş.
(Mark Giraud)

2

Levanten
kime denir?:
Kimliği
tanımlama
arayışları

Katılımcılar Levanten kimliğini birbirlerinden farklı tanımlamakla birlikte bu kimliği öncelikle bu topraklarda yaşayan diğer gayrimüslimlerden farkını ortaya koyarak tanımlamaya çalışıyorlar. Ortalama bir Türkiyeli için Levantenler gayrimüslim kategorisi içerisinde genelleştirilebilse de Levantenler ile İzmir'de yaşayan Rum, Ermeni ve Yahudiler birbirinden farklı gruplar. Levantenler dışında kalan gruplar Osmanlı içerisinde belirli cemaatler oluşturmuş ve Kurtuluş Savaşı sonrasında da gayrimüslim azınlıklar olarak tanımlanmışlardır. "Gayrimüslim azınlıklar" diye kastedilen cemaatler içerisinde Levantenler yoktur.

Museviler bu topraklarda her zaman vardı. Hz. İsa zamanından beri. Engizisyon da onları kovaladı İspanya'dan. Bir kısmı da Balkanlardan geldi. Fakat Museviler Levanten değildir. Rum, biliyorsunuz Roma demektir. Türklerin taktığı bir isimdir, Yunan költürlü eski Romalılarıdır. Türklerden daha önce oturuyorlardı burada. Ermeniler de doğuda yaşayan Hristiyan kökenli bir halk. Onlar da Türklerden daha önce bu topraklarda yaşamışlardır. Museviler, Ermeniler ve Rumlar, Osmanlı ve Türk vatandaşı olurlar. Hâlbuki Levantenlerin çoğu geldikleri ülkelerin vatandaşlıklarını muhafaza etmişler veya kaybetmişler. Ama bütün bu insanlar çok yerde birlikte yaşıyorlar.
(Ruggero Mainetti)

İzmir'de yirmi iki değişik milletten tüccar vardı. On yedi tane konsolosluk vardı. Bu seviyeye gelmişti. Şimdi özellikle Batı Avrupa'dan, ilk başta İtalyan, daha sonra Fransız, İspanyol, Portekiz olabilir. Latinlerin ağırlıkta bu yana doğru gelmesi, tabi buna Hristiyan olmalarından dolayı İngilizleri ve Hollandalıları da katabiliyoruz, bu grup gittikçe genişlemiştir. Ortodoksları, Ermenileri, Yahudileri ayrı tutuyoruz. Buraya yaşamak için gelenlere, en az on yıl yaşayıp burada evlenmiş, çocukları burada yaşamaya devam etmiş olan ve burada fabrikalar kurmuş olan, madenleri işletmiş olan, buradaki bankalarda çalışmış olan yani geriye dönme düşüncesinde olmayanların oluşturduğu gruba ben Levanten diyorum.
(Enriko Filipuçi)

Katılımcılardan bazıları farklı ülkelerden İzmir'e yerleşip kendi aralarında yeni bir topluluk oluşturma durumunu Avrupa Birliği'ne benzetiyorlar. Bu görüşe göre Levantenler Avrupa Birliği'nin prototipini yıllar önce bu topraklarda oluşturmuşlar. Bu görüşe göre kendi aralarında farklılıklarını sürdürmeye çalışırken diğer topluluklarla ilişkilerinde, yani dış işlerinde, ortak bir kimlik ve kültürün temsilcileri hâline dönüşmüşler. Bazı görüşmeciler ise aslında kendi içlerinde farklı adalar olmadıklarını, evlilikler ve aynı mahalleler içerisindeki ilişkiler ile ortak bir topluluğa, hatta akrabalar topluluğuna dönüştüklerini belirtiyorlar. Tabii ki bu etkileşimin 19. yy. içerisindeki işleyişiyle ulus devletlerin ortaya çıkması, milliyetçi ideolojilerin yaygınlaşmaya başlaması sonrasında farklılık gösterdiği söylenebilir. Fakat katılımcılardan anladığımız kadarıyla belirli duygusal ayrılıklar oluşsa bile bu ilişkiler tehlikeli sınırlara ulaşmamıştır.

Levantenler aslında, bugünün küçük Avrupa Birliği gibi, farklı kültürlerde, farklı milliyetteydiler. İçlerinde Hollandalılar vardı, İngilizler vardı, Fransızlar vardı, İtalyan Levantenleri, Avusturyalı Levantenler vardı. Hırvat, o zaman işte Yugoslavya, yani bu gibi farklı kültürlerde, Maltalılar vardı. Bu insanlar kendi evlerinde kendi kültürlerini yaşıyor, dedim ya, dışarıda Levanten olarak görünüyordular. Ama şöyle söyleyeyim; ortak anlamda birleşiyorlar fakat belli yerlerde aralarında çatışmalar da vardı. Neden vardı? Tabii ki unutmayalım ki bu süreç içerisinde dünya savaşları gördük. Yani 1. Dünya Savaşı, 2. Dünya Savaşı... Mesela 1. Dünya Savaşı sırasında veya 2. Dünya Savaşı sırasında İtalyan Levantenlerle, İngilizler hiç anlaşamıyordu veya Fransızlarla, İtalyanlar hiç anlaşamıyordu. Yani bunlar kavga edip birbirlerini dövüyorlardı ama o soğukluk hissediliyormuş veya ne bileyim işte Fransızlar, İtalyan ilkokuluna gelip domates atarmış. Onlar da oraya gidip domates atarlarmış çocuklar, öğrenciler birbirlerine. Yani savaş süresince bu gruplar etkileniyordu.

(Giuliano Gloghini)

Levanten karakterinin en fazla bravo denilecek tarafı milliyetçi olmamasıdır. Çünkü o Avrupa'yı burada Avrupa Birliği olmadan kurmuştur. 1900'lerin başından bahsediyorum size, dünya birbirini yiyor olabilirdi Avrupa'da, bunların umurunda değildi. Hiçbir şekilde onlara bir şey ifade etmiyordu. Onlar buradaki kendi tatlı hayatlarını bir arada aynı masanın etrafında şarkı söyleyerek geçirebiliyorlardı.

(Peter Papi)

Levantenler arasındaki en güncel tartışmalardan biri ise Levanten kimliğinin bugün için geçerli olup olmadığıyla ilgili. Hâlen kendilerini Levanten kimliğinin bir parçası olarak görseler bile bazıları bu kimliğin belirli tarihsel koşullarla ilişkili olduğunu, bu nedenle de aslında tarihte kalmış, bitmiş bir kimliğe dönüştüğünü düşünmekte.

Bazı katılımcılar ise geçmişteki Levanten adlandırmasını günümüzdeki göçlere de uyarlayarak “yeni Levantenlik” diye bir kategoriden bahsetmekte. Mark Giraud’nun eski Levanten tanımını alıp bugüne uyarlaması da bu minvalde düşünen kişilerin yaklaşımına iyi bir örnek teşkil etmekte.

O Levanten tanımı bana çok saçma geliyor. Genelde bu Levantenlerle ilgili olan konuşmaların hepsi “Levanten nedir?” tartışmasıyla başlar. Ben sıkıldım artık o konudan. O kadar çok yok. Levantenler sadece Latin kökenli işte; bahsettiğim Sakız’dan buraya gelen ailelerdir. O tanıma göre hiçbirimiz Levanten değiliz artık neredeyse. Yok hepsi Levanten işte; benim biraz önce yaptığım tanım var. Benim annem bile Levanten bence, hani çok tartışmaya açık bir konu. Ama Levanten kelimesini kullanmak zorundaysak artık yerleşti çünkü o, evet bence Levanten’im. Evet, bence annem bile Levanten.

(...) Benim annem mesela İngiliz. Levanten değil geleneksel tanıma göre. İngiltere’den geldi buraya İngilizce öğretmeye. Yirmi yaşında ve kırık senedir İzmir’de. Hiçbir zaman İngiltere’ye dönmedi. Şimdi bu Charlton Whittall’a benzemiyor mu? O da yirmi yaşında geldi buraya. O da ömrünün sonuna kadar burada yaşadı. Charlton Whittall Levanten ama annem değil mi? Annem de Levanten bence. Yeni Levanten. Dolayısıyla sadece Levantenlerin uğraştığı işler belki değişti biraz. Ticaret değil de, İngilizce öğretmenliği yapıyor. Tartışılabilir konular bunlar hep bence.
(Mark Giraud)

Laura Santorre’nin Levanten kimliğini sahiplenmekle birlikte bu kimliğe yaklaşımı ise oldukça eleştirel bir pozisyonu temsil ediyor. Üzerine çok konuşulmasa bile Laura Santorre için Levanten kimliğinin en önemli tutkalı Hristiyanlık dini; ona göre bu topraklarda Levantenleri bir topluluk olarak oluşturan unsur diğerlerinden farklı olarak Hristiyan bir topluluk olmaları. Santorre, Levantenlerin diğer Hristiyan topluluklardan farklılıkları olduğunu belirtmekle birlikte, Levanten kültürü ve sosyalleşmesinin çoğunlukla kilise etrafında gerçekleştiğini ve kendi içinde kapalı dinsel bir topluluk özelliği gösterdiği eleştirisi yapıyor:

Hayır, Levantenler, Levantenlik aynı zamanda dinle de beraber geliyor; biraz yani Katoliklik de vardır işin içinde. Benim o taraklarda hiç bezim yok.
(Laura Santorre Manusso)

Türkiyeli katılımcıların Levantenlere ilişkin tanımlamaları ise çoğunlukla ticaret ve zenginlik ekseninde. Çocukluğundan itibaren yanı başındaki evlerde Levantenleri görmüş ve onlarla etkileşim içerisine girmiş, kendisini dokuz kuşak Bornovalı olarak tanıtan Beria Yurdatan’ın Levanten tanımı Türkler tarafından kullanılan en yaygın tanım diyebiliriz:

Levanten, herhangi bir nedenle, ki büyük bir olasılıkla ticaret için yurt dışından yüzyıllar önce Türkiye'ye, daha çok da batısına göç etmiş, gelmiş, yerleşmiş kişiler diye biliyorum ben. Gelmişler burada düzenlerini kurmuşlar, fabrikalarını veya diğer işlerini, Osmanlı zamanında gelip yerleşen insanlar, aileler...
(Beria Yurdatan)

Yıllarca Bornova'daki Levanten köşklerinde bahçıvan ve bekçi olarak çalışmış Mehmet Bey'in tanımını ise Levantenlere ilişkin genel bir algının dışı vurumu şeklinde. Mehmet Bey için Levanten demek, onun deyişiyle, "dünyanın en zengini" demek. Levantenleri Bornova'daki köşkler üzerinden tanıyanların onlara ilişkin algıları çoğunlukla görkemli köşkler ve bu köşklere çevreleyen yüksek duvarların arkasında yaşandığı varsayılan zenginlik üzerinden şekillenmiştir.

3

Temas,
korku,
içe kapanma

Katılımcıların aktarımlarından özellikle bayram ve özel günlerde gerçekleşen kutlamaların o dönemin koşullarında herkes için oldukça ilgi çekici olduğunu gösteriyor. Levantenler için Ramazan pide-leri, Kandil çörekleri, Kurban bayramları, Hıdırellez kutlamaları onların yurt edindikleri topraklarla etkileşim hatlarını oluşturuyor.

Çok güzel zamanlar ve çok güzel çocukluklar yaşadık. Çünkü biz her bayramı kutluyorduk. Yani Ramazan geldiğinde bir an önce sıcak pide almak için fırında sıraya giriyordum ben. Paskalya olduğunda biz yumurtaları boyayalım diye komşular anneme yumurta getirirdi, "boya da bize de ver" diye. Noel Bayramı'nda keza yapılan tatlılar yeniyordu. Arkadaşlarım gelirdi. Noel yemeği gecesini beraber yemeklerimizi yedik. Kurban Bayramlarında bekliyorduk, işte koçlar geliyordu gidiyordu. Çocuksun... İzliyorduk. Travmatik de olsa bunları yaşadık. Yani bunları yaşadık ve gördük. Sürekli bir bayram vardı. Ben mesela şeyi beklerdim. Neydi o? Kandilleri. Kandillerde komşular pişi yapardı. Annemle bizlere pişi getirirlerdi falan filan...Hani Kandil olsun da pişi yiyelim diye beklerdik. Yani bunları yaşadık ve çok da güzel oldu. Bence gerçekten şu anda dünyada yapılmak istenen bir olay varsa yani sınırlar kalksın, hepimiz beraber yaşayalım süreci aslında İzmir'de vardı. (Giuliano Gloghini)

Levanten olmayanlar için de benzer bir motivasyonun öne çıktığını görüyoruz. Özellikle Levantenlerin çoğunlukta yaşadıkları Bornova'da Noel'in yaklaşmasıyla birlikte hareketlenen alışverişin bütün bir mahalleye yansıdığını, Paskalya ve Noel hediyelerinin Müslüman çocuklarla da paylaşıldığını ve bu anıların onların zihninde geçmişe dönük büyülü anılar olarak kaydedildiğini duyuyoruz. Özellikle orta sınıf ailelere mensup kişiler için Levanten adetleri modern yaşam tarzını işaret eden, imrenilen, heyecan yaratan kültürel semboller görünümünde.

Hatta şöyle bir hatıram vardır benim; sanıyorum Pagylerle birlikte Golf Kulübü'nde bir yılbaşı geçirdik. Türkiye'nin ilk golf kulübü Bornova'da kuruldu biliyorsunuz. Benim çocukluğumun en güzel hatıralarından biridir o akşam. O çam ağacı, tabii o za-

man, bizler için çok farklı olan bir yaşam tarzıydı. Çok güzel bir yılbaşı gecesi geçirmiştik orada annem ve arkadaşlarıyla. Bu da güzel bir hatıra benim için.

(Beria Yurdatan)

1960'lı yıllarda tuvaletleri alafranga tuvaletti. Onlara tuvalet kâğıdı satıyorduk. Bizden başka kimsede tuvalet kâğıdı yoktu. Türkler bilmiyordu, almazdı. Bornova'da hiçbir Türk'ün tuvaleti evinin içinde değildi. Geceleyin kalkarsın, tuvalete gideceksen yanında ördek vardı. (Levantenlerin) hepsinde alafranga tuvalet ve küvet vardı.

(Taner Gözen)

Özellikle kadın Levantenlerin anlatımlarında geçmiş yıllarda kendilerinin Türklerle ilişkilerinin ailenin yaşlı bireyleri tarafından tercih edilmediğini anlıyoruz. Bu sınırlamanın bir nedeni Levanten kültürünün devamını sağlama arzusuymken diğer bir nedeni ise Türk toplumunun kadına bakışının muhafazakâr olduğu düşüncesi. Bu durum 1980'li yıllara kadar karma evliliklerin neredeyse bir tabu olarak kalmasına yol açmış görünüyor.

Bana sorarsanız dindi o zamanlar. Çünkü her Pazar kiliseye gidilirdi. Herkes giyinir, süslenir, püslenir. Kilisesine giderdi; işte on yaşında mıydık, on bir miydik artık o zaman. Dolayısıyla orada (kilisede) bir topluluk oluşuyor. Ama ben her şeyin hep biraz sonuna denk geldim. Benden öncekiler mesela işte o 'Türklerle konuşulmayacak, Müslümanlarla konuşulmayacak' durumlarını yaşamış. Kiminle konuşacaksın o zaman? Hep aynı yani. Bir topluluk olarak kilisede görüşüp ondan sonra işte çay partisi, yemek partisi, bir şey, bir şey derken büyükler, küçükler, bir arkadaş ekibi bir topluluk oluşturuyorlar.

(Laura Santorre Manusso)

"Kendi cemaatinizden çocuklarla dışarı çıkın." şey bile deniyordu, okulda "Türk çocuklarla konuşmayın". Dalga geçiyorduk. Yani nasıl konuşmayalım; o zaman bütün gün susmamız gerekir. Çünkü herkes öyle yani artık, hani farklı olduğunu anlatmaya çalışıyorduk. Sonra ergenlikte, işte flörtleştığımız zamanlarda, babam "Türk çocuklarla değil, bizimkilerle çıkın" filan derdi. Ancak bizim civarda kaynaştırma partileri de vardı da biz gitmiyorduk. (Adriana)

Hiçbir zaman bir Türk kıızıyla bir Levanten oğlu veyahut da tam tersi bir birliktelik olmadı ama daha sonraki yıllarda evlilikler de oldu. Vitalilerde mesela oldu, birkaç ailede Türklerle evlenme gerçekleşti. Bilmiyorum, belki kendi dinlerinden olmasını istedikleri için olabilir. Bilmiyorum yani o kadar detayı bilmiyorum ama bizlerde öyle pek fazla bir şey olmadı. Ama evlilik de olmadı, nişan da olmadı, aşk da olmadı.

(Beria Yurdatan)

Erkan Serçe Levantenlerle ilgili bilgilerimizin seyyahların anlatımlarıyla sınırlı olduğunu, bu kültüre dair bilgimizin çoğunlukla söylentilerle, efsanelerle şekillendiğini belirtiyor. Bugünden geçmişe atfedilen kozmopolitik, iç içe geçmiş mutlu günler anlatısına eleştirel yaklaşan Serçe, geçmiş yıllarda da kültürler arası ilişkilerin düşünüldüğü kadar etkileşimli ve derin olmadığını altını çiziyor.

Buradaki yaşantılarının aslında ayrıntılarını hatta kabahatlerinin ötesindeki birtakım noktaları bile şu anda bilmiyoruz. Neden bilmiyoruz? Bunun gayet basit bir nedeni var. Kapalı bir yaşam biçimini benimsemiş olmaları. Yani dışarıdan görünen bir yaşam var. Bu yaşam yüksek duvarlar ardında zenginliğin getirmiş olduğu bir lüks içinde; efendim işte, onlara bahşedilmiş haklardan da faydalanarak, gününü gün ettikleri anlayışı çerçevesi içinde örülmüş, bir aslında ne diyelim söylentiler, efsaneler ve belki içindeki işte bazı barındırdığı gerçeklerle beraber harmanlanmış bir anlayış. Bunun dışında bir Levanten'i nerede görürsünüz? Çarşıda görürsünüz. Ava çıkmıştır, avda görürsünüz veya iş yerinde görürsünüz. Az önce belirttiğim gibi onların günlük yaşantısı içinde nasıl bir yaşam sürdükleri konusundaki bilgiler o kapalı hayatın getirmiş olduğu nedenlerden dolayı sınırlıdır.

(...) Seyyahların anlattığı şeyler var. Mesela bir araya geldiklerinde, ta 17., 18. yüzyıllarda, tiyatro oyunları sergilediklerini biliyoruz. Ama ev içinde. Yani sadece kapalı, birbirleriyle oluşturdıkları o ağıla beraber bir araya geldikleri ortamlarda bunu gerçekleştiriyorlar. Veya 19. yüzyılda kendilerine ait yine kendilerinin bir araya geldikleri bir şey oluşturdıklarını biliyoruz. Mesela Bornova'da bir kulüpleri var veya İzmir'deki kulüpleri çok ünlü. İzmir'de bir Avrupa Kulübü diye bir kulüp var ve bu kulübe kendileri dışında kimsenin üye olma şansı yok. Sadece misafir olarak dışarıdan girebilirsiniz.

(Erkan Serçe)

Elbette yukarıda altını çizdiğimiz sınırlı temas ve içe kapanma hâlini ilişki kurma isteğinin yokluğuyla açıklayamayız. İzmir, Anadolu toprakları içerisinde çok az kente atfedilen çok kültürlülük atıflarına mazhar olmakla birlikte, aynı zamanda Kurtuluş Savaşı'nın en önemli muharebe alanlarından biri de olmuştur. Bir taraftan "Gâvur İzmir" atıfları, bir taraftan da büyük yangınlarla anılan bir şehirdir İzmir. Levantenlere atfedilen yüksek duvarlar ardında yaşam hâlinin tarihte yaşananlarla ilişkisini unutmamak gerekir. Levanten katılımcıların anlatımlarından özellikle dinsel ritüelleri mümkün olduğunca gözden uzakta ve kapalı kapılar ardında gerçekleştirmeye çalıştıklarını öğreniyoruz.

Sokaklarda hatırlamıyorum ama evlerde, bahçelerde hatırlıyorum. Sokakta yok. Bunun gerçekleştiğini de pek sanmıyorum. Dinsel bazı törenlere izin veriliyordu. Özellikle Ortodoks kilisesi bir yerden bir yere sıkıntı yaşamadan gidebiliyordu. Bir tören ve

geçit oluyorsa aynı şekilde Katolik dünyasında da oluyordu ama onun dışında ben sokakta (etkinlik) hiç hatırlamıyorum, görmedim de. Olsa çok güzel olur.

(Enriko Filipoçu)

O zamanlar kendi kültürümüzle ilgili adetleri dışarıda göstermekten çekinirdik açıkçası. Mesela kilisede dua ederdik ama dışarıda dua edilmezdi. Noel ağacı yapılırdı ama pencerenin önüne konmazdı; dışardan görünmeyen bir yere yerleştirilirdi. Karnaval dışarıda yapılmazdı evin içinde yapılırdı. Yani biz dinimizden dolayı bir şey çekmedik Türkiye’de bunu açık söylemek lazım. Bize hiçbir zaman ters bir şey gelmedi ama bir çekincemiz de her zaman vardı.

(Ugo Bragiotti)

Katılımcıların çocukluklarına ilişkin anılarına baktığımızda geçmişe atfedilen kozmopolitlik ve bir arada yaşam anlatılarının belirli sınırları olduğunu görüyoruz. Aslında bir aradalığın yan yana olmak ve birlikte sorunsuz bir şekilde yaşamak olarak algılandığını söyleyebiliriz. Kültürler arası ilişkilere dair sorduğumuz sorulara sıklıkla “Aramızda bir sorun yoktu.”, “Problem yaşanmazdı.” gibi yanıtlar aldık. Bu yanıtlar, tarih boyunca yaşanan felaketler göz önünde bulundurulduğunda farklı din ve kimliklerden insanların aynı mahallelerde birbirlerini boğazlamadan yaşayabilmelerinin, birbirlerinin bayram ve cenazelerine saygı göstermelerinin kabaca ifade edersek sadece farklı olana yaşam hakkı tanınmasının bile tarafları mutlu ettiğini gösteriyor.

Biraz kapalıydı tabii, kendi aralarındaki ahbaplıkları daha yoğundu. Birbirlerini tutarlardı, birbirlerine daha sık gider gelirlerdi. Pazarları, kilise olaylarına beraber giderlerdi doğal olarak. Ama Türklerle de gayet iyiydi. Bizim mahallemiz olarak konuşuyorum. Ben diğerlerini bilmiyorum. Bizde korku, utanma yani çekinme diye bir şey yoktu. Gayet rahat konuşuyorduk, şakalaşıyorlardı. Bir problem hiç yaşamadık. Ben hepsini akrabalarım kadar çok severim... Hepsi komşularımızdı. Diyaloglarımız, şeylerimiz hepsi çok iyiydi. Mesela ölümlerde biz kiliseye gider, onlar camiye gelirlerdi veyahut tam tersi de olurdu. Mevlitlerimize gelirlerdi hiçbir ayırım yapmadan. Biz de giderdik onların mutlu ve kutlu günlerine, üzüntülü günlerine ortak olurduk. Güzeldi. Her şey çok güzeldi.

(Beria Yurdatan)

4

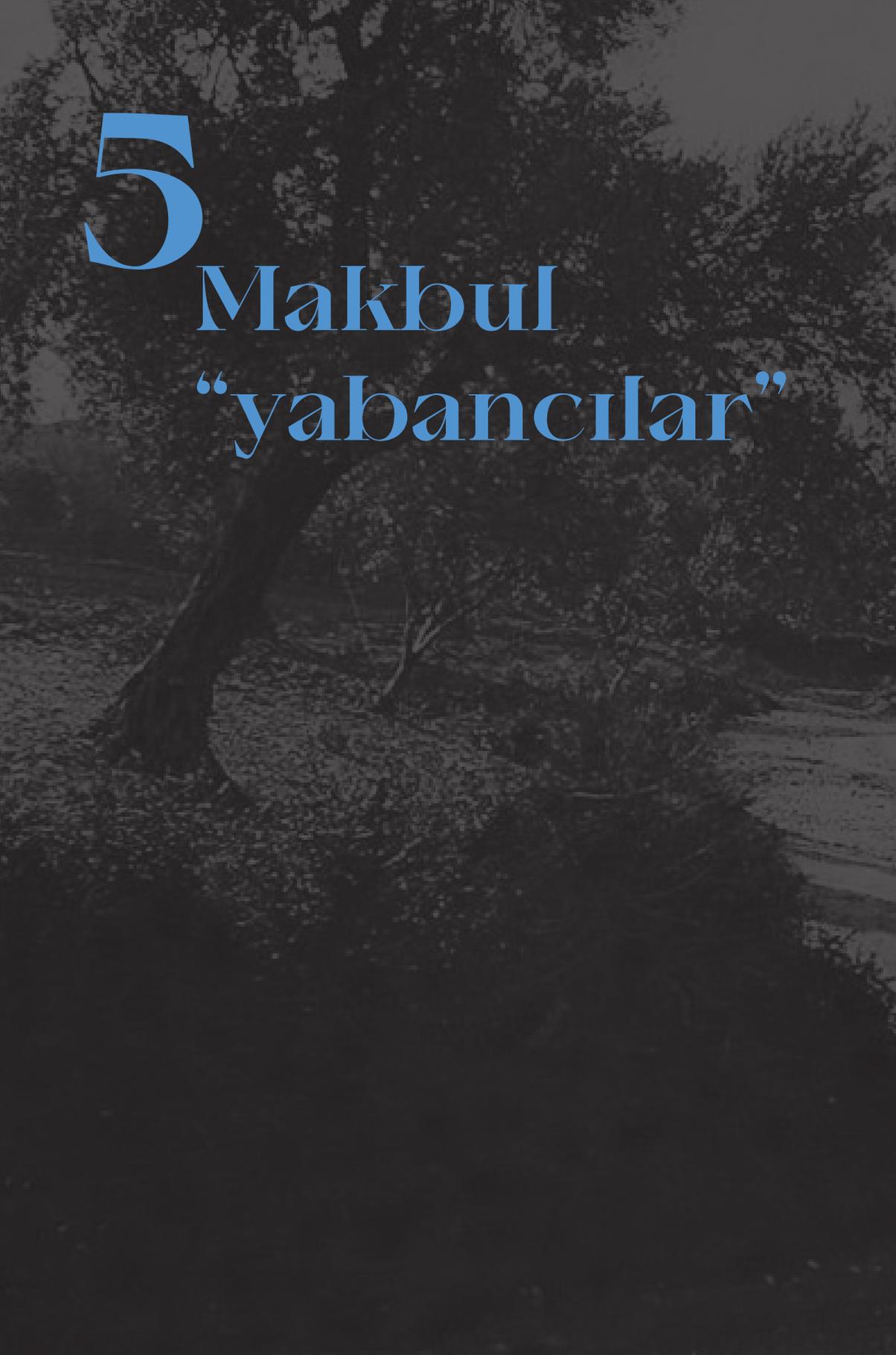
Levanten kimliğinin özgünlüğü

Bu çalışmada her ne kadar mikro alanda gerçekleşen karşılaşmalara, onlara ilişkin kişisel anlatılara odaklansak da bu anlatıları mümkün kılan, etkileyen makro tarihsel koşulları ve ulusal bağlamın etkilerini de göz önünde bulundurmamız gerektiğini düşünüyoruz. Levanten kimliğini etkileyen en önemli makro değişken bu topluluğun Avrupa'daki ulus devletleşme sürecinden önce İzmir'e göç etmiş olması. Diğer bir değişle Avrupa'nın çeşitli bölgelerinden insanlar, yeni bir hayat kurmak üzere zihinlerinde ulusalci düşünceler olmaksızın, geride bıraktıkları coğrafyaya göre Akdeniz'in Levant (Doğu) bölgesindeki bir liman şehrine yerleşmişlerdir. Ulusal kimliklere asimile olmamış bireylerden oluşan bu topluluk mensuplarının yeni yurtlarındaki insanlar da ulusçuluk düşüncesinden yirminci yüzyılın başlarına kadar muaf kalmışlardır. Kanaatimizce Levanten kimliğini özgün kılan en önemli değişken göç öncesi ve esnasında ulus devlet düşüncesinin henüz uygulanmamış olmasıdır.

Göz önünde bulundurmamız gereken diğer bir özgünlük ise Osmanlı sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin modernleşme sürecinde yönünü Batı dünyasına çevirmiş olmasıdır. Levantenler yeni Cumhuriyetin idealize ettiği değerler dünyasının temsilcisi gibidir. Bu tarihsel denk geliş Kurtuluş Savaşı'ndaki işgal girişimlerine rağmen Avrupa kökenli Levantenler ile yeni rejimin ilişkilerini etkileyen önemli değişkenlerden biri olmuştur.

Levanten kimliğinin gelişimini etkileyen bir başka değişken ise İzmir'de yaşayan diğer gayrimüslim grupların varlığıdır. 20. yüzyılın başlarına kadar İzmir nüfusunun yarısından fazlasını, sırasıyla, Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Levantenler oluşturmaktadır. Fakat bahsettiğimiz bu grupların Cumhuriyet'in kuruluş yılları ve sonrasında yaşadıkları Levantenlerden farklı olmuştur. Levanten kimliğinin şekillenmesinde bu grubun tarihsel yaşantıları kadar kendilerinin yaşamadığı fakat yanı başındaki grupların yaşadıklarına tanıklık etmek de etkili olmuştur. Bu örneklerle en genel düzeyde değinmek Levanten kimliğinin gelişimini anlamamız bakımından yararlı olacaktır.

İzmir'deki varlığı en eski grup olan Rumlar geçmişte sayı olarak Türklerden sonra en kalabalık nüfusu oluşturmaktaydı. Rumların otokton olma iddiası ve Kurtuluş Savaşı sürecinde yaşanan işgal ve savaşlar Rumlarla olan olumsuz ilişkilerin günümüze kadar uzanan tarihsel kaynağı durumundadır. 6-7 Eylül Olayları sürecinde yaşananlar, Kıbrıs meselesi, on iki adalar ve kıta sahanlığı gibi muhtelif olaylar nedeniyle Rumlar aktüel siyasetin malzemesi olmaktan kurtulamamışlardır. İzmir'deki diğer bir grup ise Yahudi cemaatidir. 1930'lu yıllara kadar Yahudiler Türk toplumuyla ilişkileri en iyi olan gruplardan biri konumundadır. İzmir özelinde bakıldığında, geçmiş yıllarda, Türk ve Yahudi dükkânlarının tarihi Kemeraltı Çarşısı'nda yan yana olduğunu ve bu bölgede yerleşim bölgelerinin de iç içe geçebildiğini görürüz. Fakat 1920'lerin sonunda başlayan ve 1930'larda devam eden "Vatandaş Türkçe konuş!" eylemleri, 6-7 Eylül 1955 sürecinde yaşananlar ve daha da önemlisi 1948'de İsrail devletinin kuruluşu sonrasında başlayan Filistin-İsrail çatışmasının Yahudilerle ilişkiyi bozduğunu söyleyebiliriz. Tarihsel meselelere ek olarak günümüzde Orta Doğu'da bu mesele etrafında cereyan eden her gelişmenin Yahudi vatandaşlarla ilgili nefret söyleminin dönem dönem alevlenmesine neden olduğunu görüyoruz. İzmir'deki diğer bir grup ise Ermenilerdir. 1915 olayları ve 1922 yılında Ermeni mahallelerinde başlayan Büyük İzmir Yangını sonrasında İzmir'deki varlıkları neredeyse son bulmuş olmakla birlikte Ermenilerle ilgili soykırım tartışmaları ve Azerbaycan-Ermenistan çatışmalarının da etkisiyle Ermenilere ilişkin nefret söylemi ve suçları sürekli gündemde kalmaya devam etmektedir.

5

Makbul

“yabancılar”

Levantenler, toprağa ilişkin tarihsel bir iddiaya ve de kolektif siyasi taleplere sahip olmadıklarından Türk ulus devletinin kategorik “ötekisi” olmaktan görece muaf olmayı başarmışlardır. Levantenlerin bağlı oldukları uluslarla 1. Dünya Savaşı’nda mücadele edilse bile Türkiye bağlamında tarihsel ve toprağa dayalı ihtilafların olduğu gruplarla ilişkilerin seyri, Avrupalılarla ilişkilerin seyriden farklı gelişmiştir. Levantenlerle kurulan ilişki 1. Dünya Savaşı’ndaki meselelerden pek etkilenmemiş ve toplumun-devletin onları kabulü Yahudiler, Rumlar ve Ermenilerle kıyaslanınca daha farklı olmuştur. Levantenler son dönemde artan Batı karşıtlığı ve komplo teorilerine rağmen belirttiğimiz gruplar kadar bu topraklarda “öteki” olarak kodlanmamışlardır. Dönem dönem iç siyasetteki gelişmelere paralel Batı ülkeleriyle ilgili gerginlikler yaşansa bile doğrudan Levantenleri hedef alan bir mesele yaşanmamıştır. Levantenlerin tarihsel olarak ihtilaflı olay ya da tartışmalarla doğrudan özdeşleştirilmemeleri tepkisel bir kimlik gelişimini engellemiş ve *apolitik*² bir topluluk olmalarını olanaklı kılmıştır. Bu durumun yansımalarını yaptığımız görüşmelerde gözlemlemek mümkün.

Levantenler çok barışık Türk toplumu ile kendi içlerinde diye-yim. Aslında doğrudan onlara sirayet etmiş bir baskı dönemi de yok. Mesela işte Varlık Vergisi, Yahudilerin yaşadıkları, 1915 olayları ya da sonrasında mübadele, Rumların yaşadıkları... Doğrudan Levantenler olarak biz düşmanlık nesnesi olmadık. Çünkü ne idiğimiz belli değil ya; bir yandan da öyle bir ortada kalmışlık, doğrudan bizi etkileyen bir şey olmadı... Kendimizi bir Rum kadar çok katı bir şekilde tanımlamamızı işte buna bağlıyorum; ama tabi, tarihsel başka verilere de bağlıyorum. Ermenilere olan tepki gibi bir tepki yok bize, bölücülük yapmayan, tırnak içerisinde, belki tek gayrimüslim unsur olarak görüyorlar bizi. Rumlara vurabilirsin bir şekilde, bir yerden Ermenilere de, Yahudilere de... Şu anda da konuşulan ve devam eden İsrail meselesi gibi. Ama Levantenlere pek böyle vurabilecekleri bir şey yok. Biz çok sevimli ve hoş insanlarız işte, yani Fransız, ticaret yapan, suya sabuna dokunmayan... Tehlikeli görmüyorlar bizi bence!
(Adriana)

Azınlıkların yaşadığı travmatik olayların yarattığı tedirginlik hâli son dönemde iyice yaygınlaşan millilik ve yabancıların Türkiye üzerinde operasyon yaptığı söylemi nedeniyle ağırlığını daha da hissettiriyor. Levanten Derneği'ne uluslararası üne sahip bir aktör yüklü miktarda bağış yapmak istediğinde dernek yöneticileri, yurt dışından gelecek herhangi bir bağışın başlarına çok dert açacağından emin olarak bağışı tereddütsüz reddedebiliyor. Kendileriyle ilgili doğrudan bir şiddet deneyimleri olmasa bile ülkenin tarihsel repertuarı bu kişileri sürekli bir tedirginlik içerisinde tutuyor. Bunun sonucu olarak birçok kişi Levanten Derneği'nin etkinliklerine katılmakla birlikte iş üye olmaya geldiğinde başlarına bir şey gelebileceği korkusuyla resmi bir üyelik yapmaktan kaçınabiliyor.

Bir kısmına diyorsun ki, "Gel üye ol". "Ben fişlenmem." diyor. Ya ne fişleneceksin derneğe üye olarak? "Yok abi." diyor; "Fişlerler bizi" Yahu niye fişlesin? Ne alakası var? Adama diyorsun ki "Üyelik için kimliğini ver." "Beni üye yap ama kimlik numaramı vermem." diyor. Yani nasıl vermeyeceksin? Böyle bir şey var mı? Tahmin ediyorum bunlar travmatik olaylar belki zamanında yaşanan bir şeyler. (Giuliano Gloghini)

Bu tedirginlik ve bahsettiğimiz özgün koşullar Levantenlerin ulusal söyleme eklemlenme bakımından diğer gruplara göre daha istekli olmalarını doğurmuş. Aktüel siyasi tartışmalara neredeyse hiç girmeyip en genel düzeyde kendilerinin yerliliğine, şehri ve ülkeyi, kurucuları vs. ne kadar çok sevdiklerine ilişkin yurtsever bir söylemin dışına taşmama eğilimi çok yüksek. Ayrıca kendi konumlarını riske edecek bir aktüel karşılaşmada taraf olmamaya özen söz konusu. Birçok katılımcı Levantenlerin siyasetle ilgilenmediğinin altını çizmekte. Bunun nedenine ilişkin en yaygın görüş ise apolitiklik ile ticaret yapma arasında kurulan ilişki. Bu görüşün haklılık payı olsa bile çalışma verileri bizlere Levantenlerin doğrudan hedef hâline gelmeseler bile yanı başlarındaki grupların yaşadıkları travmalardan etkilendiklerini gösteriyor.

Levantenler de ara sıra bu tür sıkıntıları yaşamışlardır. Bazı münferit olaylar... Çok büyük olaylar olmamıştır ama sıkıntılar olmuştur. Bazı vandalizm olayları, kiliseye yönelik veya bilinen bir kişinin dükkânına... Çok büyük değil ama küçük sıkıntılar. Başka etnik gruplara yapılırken benzer şekilde Levantenlere yönelik de az buçuk olmuştur. Ama azdır. Çok fazla duymadım. Sıkıntılar mutlaka olmuştur. Bazı kanunlardan ve uygulamalardan, yaptırımlardan dolayı. (Enriko Filipuçi)

Gizli gizli bir şey hissediyorum, aslında nasıl diyeyim, tam bir kucak açma da yok. Her an başımıza bir şey gelebilir hissi... Bu duygunun bende ispatı yok; doğruluğu tartışılır, görecelidir. Fakat bende yaşam içerisinde oluşan bir his bu. Etrafımdaki insanlar modern ve eğitilmiş insanlar; bana yapılmış ve söylenmiş bir şey değil.

Hissettiğim bir duygu. Neyse, olumsuz odaklanmak istemiyorum. Bu dünya çiçek, böcek değil bunu da bilelim. Burada hep bir mücadele olacak.

(Clara)

Tabii ki bütün büyük felaket İstanbul'daydı. İzmir'de hafif atlatıldı. Olmadı değil, oldu ama hafif atlatıldı. Ama kötü şeylerin sadece olması değil haberi de çok kötü bir şeydir. Büyük acı verir ve o zaman sıra sana da gelebilir diye düşünürsün. Onun için ben bohçamı toplayıp gideyim diyenler oldu.

(Peter Papi)

Hâlen bu topraklarda yaşayan gayrimüslimlerin bu topraklarla ilişkilerini eleştirel bir gözle anlatmalarını bekleyemeyiz. Özellikle kendi grupları dışındakilerle birlikteyken ya da görüşmeler kayıt altına alındığında anlatılan anılar ve etno-dinsel hikâyelerin tonu “Hepimiz kardeşтик” boyutunda kalıyor. Bu durumu salt kişinin isminin bilinmesiyle ilişkili düşünmemek gerekiyor; aynı zamanda kamuoyunda kendi gruplarıyla ilişkili bir problemin olumsuz bir algının oluşmasından kaçınıyorlar. Ne yazık ki, bu topraklarda yaşayan herkes gündemde olmayan bir topluluğun hızla hedef hâline gelebileceğini ve vatana bağlılıklarının sorgulanabileceğini biliyor.

Geçmişte yaşanan çok fazla şey var. Eski nesiller bu meseleleri anlatıp yeni kuşakların bunun etkilerini yaşamasını istemiyorlar. Bu nedenle genel bir suskunluk hâkim. Ayrıca bu türden bilgilerin nasıl kullanılacağı da tartışmalı, kimler ne amaçla bu bilgileri kullanacak bilemiyorlar.

(Clara)

Eleştirel tutum almak konusunda tam bir sessizlik olduğunu söylemek hatalı olacaktır. Görüşme yaptığımız Levantenlerin çoğu olumsuz tarihsel olaylardan konuşmak istemese de bazı katılımcılar 19. yüzyılın sonunda 15.000 olan nüfusun, ki o zamanlar bu İzmir nüfusunun yaklaşık yüzde onuna denk düşüyordu, bugün 600 ile 1000 arasında bir sayıya düşmesini sorgulamamız gerektiğinin altını çiziyorlar. Levantenlerin İzmir'den göçü büyük oranda Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gerçekleşiyor. Görüşmecilere göre bu tarihlerde kapitülasyonların kaldırılması dışında Levanten varlığını en çok etkileyen meselelerden biri 1932 yılında çıkarılan 2007 sayılı kanun olmuş. Bu kanunla birlikte Türk olmayanların esnafılık, zanaatkarlık, avukatlık, doktorluk gibi serbest meslekleri yapmalarının önü kapatılınca bu işlerle uğraşan Levantenlerin de zorunlu olarak ülkeyi terk etmeleri gerekmiş.

Gitme olayları kolay değil. Kalanlar da maddi imkânları iyi olduğu için kaldı. Cumhuriyet kanunlarından bir tanesi birçok mesleği yabancı uyruklu insanlara yasakladı. Mimarlık, tamircilik, mühendislik, avukatlık, doktorluk... Bütün bu serbest meslekleri yasakladılar.

(Ruggero Mainetti)

Levanten nüfusu 1930'lardan sonra süratle erimeye başladı. Bunun da sebebi yabancı tebaalı olan Levantenler küçük meslek sahibi olamıyorlardı. Küçük meslek dediğim, zanaatkâr olamıyordu. Terziye onun oturma müsaadesi yenilenmiyordu, svacı yenilenmiyordu, marangoz yenilenmiyordu. Bunların hepsinin gitmesi gerekiyordu. Oturma izni olmayan bir insan burada kalamazdı. Hatta eğer ki bir tanesi her ne kadar da bu parantezin içinde değilse meslek olarak baskı görüyordu. Eğer ki muhasebecisi küçük bir hata yaptıysa şayet büyük vergilerle karşılaşıyordu. Buna benzer bazı olaylar Levantenlerin buradan gitmesi için sebep olmuştur.
(Peter Papi)

Levantenlerin kolektif hafızasında yer edinen diğer bir husus ise Levantenlerin sermayelerine ve mülklerine bilinçli olarak el konulduğu iddiası. Özellikle erken Cumhuriyet yıllarında sermayenin Türkleştirilmesi girişimleri ile 1960 ve 70'lerde Levanten mülklerinin istimlak edilmesi birçok katılımcı tarafından Levanten mirasının kamu idaresinin bilinçli çabasıyla ortadan kaldırılması olarak değerlendirilmiştir. Bazı Levantenler bu konuda daha açık konuşurken bazıları ise sadece imada bulunmayı tercih etmekte, sıklıkla da bu tür olumsuz olaylara rağmen topluluklarının bu ülkeye kin gütmediklerinin altını çizmektedirler.

1970'lerdeki yıkım, bina yıkımları vs. sırasında bir kötü niyet vardı Bornova'da, İzmir'de ve genel olarak belki Türkiye'de. "Alalım, bizim olsun, yabancı olmasın."... Öyle bir yaklaşım vardı. Yıkılan apartmanların birçoğu, yıkılan evlerin birçoğu, apartmana çevrilen evlerin birçoğu tehditle alındı... Bornova'da bile herkes bir arada yaşıyordu eskiden. Ermeni'si, Musevi'si, Hristiyan'ı, Müslüman'ı. Paterson Köşkü'nün önündeki mezarlık alan, şu anda yıkıldı, apartman oldu. Orada Ortodoks mezarlığı, Katolik mezarlığı ve Müslüman mezarlığı yan yana duvar paylaşıyor olmuş zamanında. Onun izi bile yok ama şu anda. Neden? Çünkü yok edildi bunlar... O İngiliz mezarlığının önündeki dört şeritli yol, bizim mezarlığın içinde hâlâ. Tapusu bize ait. Parseli değişmedi. İçinde yol var. Hatta babam o yola park ediyor mezarlığa gittiğinde hâlâ. "Bir gün ceza yazsınlar da itiraz edeyim." diye kendi arazimize park ettik diye! Bunlar küçük, komik şeyler.
(Mark Giraud)

Tarihten gelen birtakım olaylar var. Ben size ailemden iki örnek vereceğim. Bu örneklerde ilginç olan taraf bu olayların aile içinde hiç bahsedilmemesi. Ben ailemin tarihini de araştırma yaparak öğrendim. Benim büyük büyük dedem 1865-1910 yılları arasında şu an gümrük bölgesinde, yangında yok olan Küçük Vezirhan'da tüccardı. Onun kardeşi İzmir İtalyan Ticaret Odası'nı kurmuş, 1914'te. Sonrasına dair hiçbir haber yok; servet ve her şey gitti. Benim dedem de çok az bir para ile geçinmek zorunda kaldı. Arada ne olmuş? Trablusgarp Savaşı... Benim büyük dedeme tam ne oldu kimse anlatmadı. Belli ki bir şeyler olmuş. Bir servet vardı ve birden yok oldu.

*Bu konuyla alakalı benim ailemde hiçbir zaman kin güdülmedi. Benim dedem tekrar ticaret yapmak için iş hayatına atıldı.
(Ruggero Mainetti)*

Levantenlerin büyük çoğunluğunun İzmir'den göç etmesine neden olan tarihsel gelişmelere ve onların kültürel mirasına dönük uygulamalara Levanten olmayanların nasıl baktığı da bizim için önemli. Levanten olmayanların bu uygulamaların nedenine ilişkin neler düşündüğünü örneklemesi bakımından birbirine zıt iki yaklaşıma bakmamız yerinde olacaktır.

*1978-79 yılları olmalı, ilkokuldaydım çünkü ben. Kars ilkokulunun hemen bitişiğinde şu an cepheden ferah ferah gördüğümüz, biraz önce benim arka tarafında komşuluk ettiğimi söylediğim, kilisenin cephesinin tam girişine çok kısa bir sürede, ama böyle hani kondular nasıl bir gece yapılmaya başlanır ve sabah bir derme çatma da olsa bir şeyle karşılaşsınız, öyle bir beton ve çok çirkin sekiz-dokuz dükkânın yapıldığını gördük. O cephenin önünü kapatacak genişlikte şeylerle, betonarme dükkanlarla kaplandığını görmüştük... Bu dükkânların yapılmasının tek bir nedeni vardı; kilisenin cephesini kapatmak...
(Asuman Susam)*

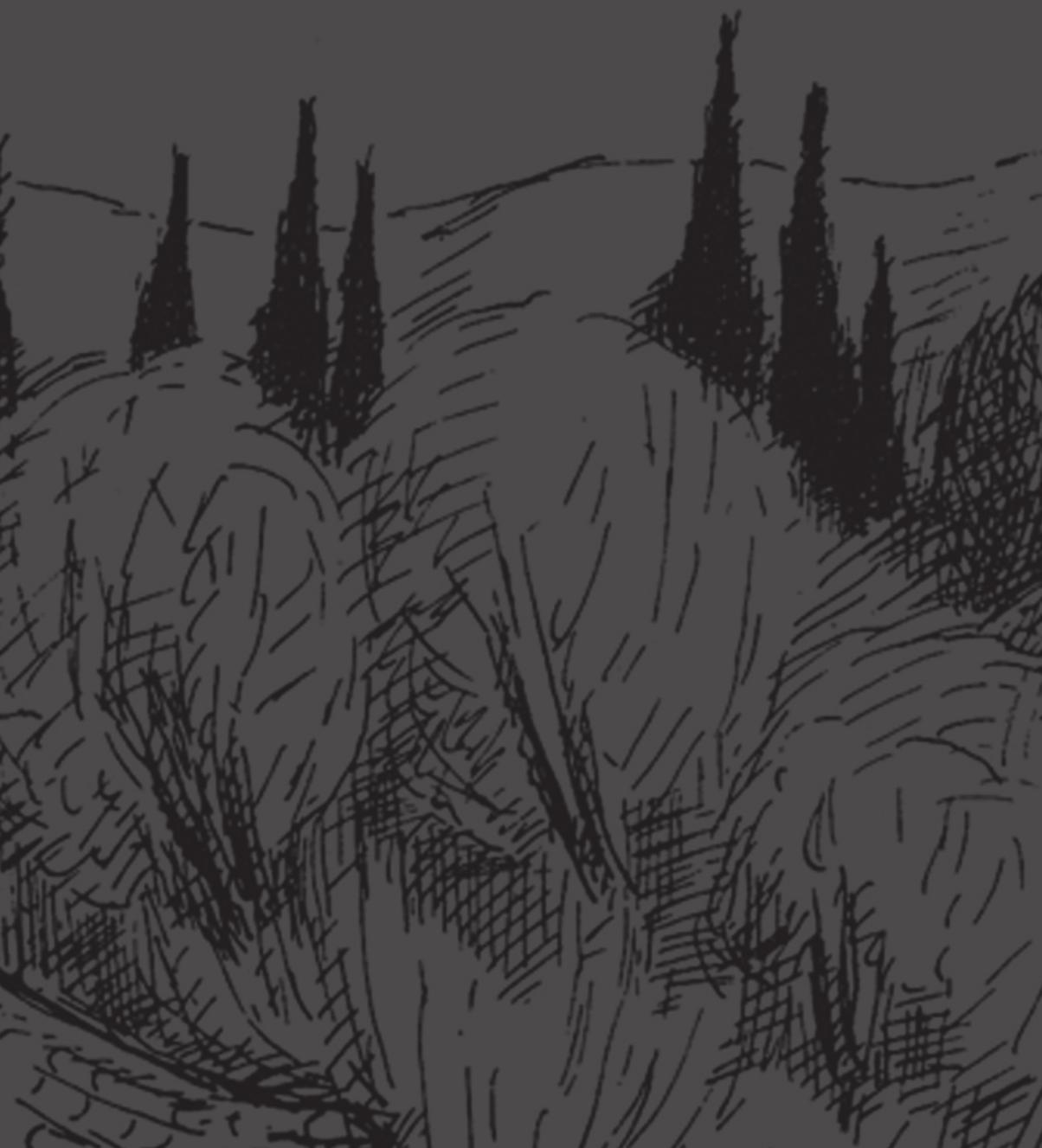
*Yaşlılar öldü. Gençler terk etti. Neden terk etti? Okudular ve artık burada onların yapacakları bir iş kalmadı. Bugün Türkiye ve İzmir'deki üzüümü Türk tüccar satıyor. Levantenler kalmadı. Bunların hepsi artık Türklerin eline geçti. İlelebet biz onlara mâhkum olmayacaktık ki bitti. Tütün onların elindeydi. Pamuk onların elindeydi. Onlar alıyordu ve satıyordu. Onlar ihraç ediyordu. Şimdi böyle bir şey yok. İzmir'de eskiden çarşı esnafı ve toptancının yarısı Yahudi'ydi. Yahudi kalmadı artık. Belki üç-dört tane bulursunuz. İzmir'de çarşıdaki Yahudi esnafı biz tanırız. Bitti artık. Yerine yetişenler sen, ben, biziz. Onların yanında çalıştık öğrendik. Kendi başımıza iş kurduk.
(Taner Gözen)*

² Bahsi geçen damgalanmış gruplara mensup kişilerin kolektif kimlikleri nedeniyle yaşadıkları olaylar onların politikaya ilgisiz kalabilmelerine olanak vermemekte. Bu gruplar topluma kimlikleri etrafında cereyan eden tartışmalara lehte veya aleyhte katılmak zorunda kalmaktalar.

Bölüm 5: Makkul “yabancılar”

37

IN THE BEGINNING THERE WAS

A VILLAGE

6

“Nereden
geldiniz?”
sorusunun
ağırlığı

Bir önceki başlıkta Levantenlerin tarihsel meselelere ilişkin anlamlarına yoğunlaştık. Bu başlıkta ise gündelik hayatta Levantenliği nasıl deneyimlediklerini anlamaya çalışacağız. Katılımcıların tamamı gündelik ilişkilerinde Levanten olmakla ilgili doğrudan bir ayrımcılıkla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Hatta ayrımcılıktan ziyade Levanten olduklarının bilinmesinin yarattığı ayrıcalıklı duruma dikkat çekmişlerdir.

"Yabancı ama bizim kadar Türkçe konuşuyor." "Yabancı ama aynı bizim gibi.", bu genelde hayatıma pozitif olarak yansdı, hiçbir zaman bir negatifliği olmadı. Bayram kutlamak olsun, ne bileyim zamanı geldiğinde kiliseye gitmek olsun gibi durumlarda hiçbir negatif nasıl diyeyim ayrımcılık görmedim daha ziyade pozitif şeylerim var benim. Levanten olmanın, Türkiye'de yaşarken en azından, pozitif bir hissi var öyle diyeyim.

(Frederic Fatih Pagy)

(Levantenliğin) daha çok ön açıcı bir özelliği vardı. İnsanlar merak ettiği için veya çok dil bilmenin verdiği avantajlar birer farklılık gibi görünüyordu buradaki diğer arkadaşlarımız tarafından. Hiçbirimizin çok da farklı olmadığını zamanla arkadaşlıklar yürüdükçe görüyorlardı. Dediğim gibi genellikle pozitif bir ayrımcılık vardı. Tam tersi bir durumu pek yaşamadım ben. Yaşamış olanlar olabilir.

(Enriko Filipoçi)

Bana soracak olursanız, ben elli bir yaşındayım. Hiçbir zaman hani din için veya milliyetle ilgili hiçbir saldırıya, hiçbir kötü söze, hiçbir şeye de maruz kalmadım ben, onu da söyleyeyim. Hatta bana bazen yabancı arkadaşlar da soruyorlar bunu. Öyle baskı olmadı hakikaten. Pazarları kilisemize gittik, bayramlarımızı en iyi şekilde kutladık.

(Giuliano Glohini)

Levantenler doğrudan kendilerine yönelme bile gayrimüslimlere yönelik nefret söylemleriyle karşılaşmaktan duydukları rahatsızlığı dile getirmektedir. Clara nefret söyleminin sadece medyada değil

birlikte vakit geçirdiği arkadaşları arasında bile yaygın olduğunu ifade ediyor. Çoğunluğa mensup kişilerin pek de farkına varmadığı normale dönüşmüş sıradan nefret söylemi ifadelerinin hedef gözetmediği durumlarda bile saldırının muhataplarını nasıl etkilediğini Clara örneğinde görmek mümkün.

Eğer doğduğunuz andan itibaren içinize düşmanlık empoze edildiyse “vay bu Gâvurlar!”... Geçen gün benim arkadaşlarım benim yanımda laf arasında biri için ‘Gâvur dölü!’ dediler. Yani ağzından çıkkanı duy; biz sizin Türklüğünüze, dininize laf ediyor muyuz? Ayıp, böyle konuşuyor muyuz? Bunun milliyetçilikle de ilgisi yok, dile pelesenk olmuş. Ne yazık ki her şey koşullarla birlikte değişebiliyor. O kadar politik ortamlar ki eğitilmiş insanlar bile böyle davranabiliyor.

(Clara)

Katılımcıların çoğunun rahatsızlık unsuru olarak dillendirdiği bir mesele ise isimlerini öğrenen insanların onlara “Nereden geldiniz?” sorusunu yöneltmeleri. Agresif bir soru olmamakla birlikte Levantenler bu sorunun kendilerini yabancılaştırmasından rahatsızlık duymaktalar. Aile geçmişlerini yüzlerce yıl geriye götürebildikleri İzmir’de yabancı muamelesi görmek istemiyorlar. Bir parçası oldukları toplumun, bu şehirde başka dinden, kimlikten insanların yaşadığı bilgisinden bu denli uzaklaşmış olmalarının huzursuzluğunu yaşıyorlar. Basit bir bilgisizlik durumu değil bu; aynı zamanda, tarihsel bir gerçeği de onlara durmaksızın hatırlatan bir soru. Bir zamanlar farklı kültürlerden, dinlerden, dillerden insanların bir arada yaşadığı İzmir’in gittikçe homojenleştiğini, kendilerine yaşam alanı bulamayanların ise göç edip gittiği bir gerçekliği hatırlatıyor.

Önce isminle başlıyor, “Neden Adriana?”, Oradan başlıyorsun. Ben dört, beş yaşında direk açıklama yapmaya başladığımı hatırlıyorum. Parkta oynarken çocuklar arasında ilk iletişim “Adın ne senin bakayım?” sorusu ile başlıyor. İkinci soru “Neden?”; sonra başlıyorsun “Çünkü bizim ailemiz Osmanlı zamanında...” diye. (Adriana)

(...) Türkiye homojenleşti. Homojenleştirildi. Hâlâ daha bu homojenliği korunmaya çalışılıyor. Türkiye’de herkes Türk... İstisnaları öngörebilen bir ülke değil artık Türkiye. Her şey tek. Yani bizim telefon faturasındaki ismimizi bile yazamaz hâle geldi Türkiye. Çünkü Türkçe var bir tek. Başka bir dil olabileceği düşünülüyor. Hatta benim dedemin yanlış yazılmış isimlerinin koleksiyonu vardı bende. Her faturada farklı yazıyordu ismi.

(...) “Siz nerelisiniz?” ama şimdi kolaylaştı. Eskiden babam İtalyan diyardım. Oradan kestirip attırmaya çalışıyordum, ama herkese de dert anlatamazsın ki. Şimdi çok göç falan aldı ya Türkiye hani çok Bulgar var, o var bu var. Biz Avrupa’dan geldik deyince tamam yapıyorlar yani daha fazla sormuyorlar artık.

(...) Geriye baktığımda durumu şöyle yorumluyorum; Türkiye’de yabancılaştırıldık ve ötekileştirildik biz biraz. Kötü bir şekilde değil her zaman ama sonuçta bize yabancı muamelesi yapılıyordu. Ama tarihimizin farkında olup ve ona sahip çıktığımız zaman aslında bizim yabancı olmadığımız ve bizim buradaki neredeyse herkesten daha yerli olduğumuz çıkıyor ortaya. Benim bu konuya verdiğim önemin kaynağı da bu bence.

(Mark Giraud)

Kimlik ve aidiyet meselesi çoğunluğa mensup insanlar dışında sıklıkla marjinalleştirilmiş gruplarla çalışıldığı için yukarıda bahsettiğimiz rahatsızlıkların sadece damgalanmış gruplara özgü olduğunu düşünemiyoruz. Toplumda nefret söylemi ve suçlarına maruz bırakılan marjinalleştirilmiş grupların kimlikleriyle ilişkili yaşadıkları korku ve utanma duyguları hakkında yüzeysel de olsa bir bilgiye sahibiz. Fakat Levantenler gibi seküler ve Batılı bir yaşam tarzına sahip, sosyo-ekonomik olarak orta sınıfa mensup kişilerin kendi kimliklerinden utanabileceklerini, bunu saklayabileceklerini düşünemiyoruz. Çünkü onları hedef alan yaygın bir dışlama, damgalama durumu yok. Aşağıda Adriana’dan yapacağımız alıntı bu meseleye yeni bir perspektiften bakmamız gerektiğini gösteriyor.

Arkadaşlarımın yanında anneme “mama” diyemiyordum. Öyle öteki gibi hissetmemek için. Yaşadığın yere dâhil olamamak, farklı olmak çocuklar için çok kötü bir şey yani ben anneme normalde “mama” diyordum. Arkadaşlarım yanımdayken anneme seslenmem lazım, “anne” de diyemediğim için, çünkü o benim “mamam”, söylemiyorum bir şey söyleyeceğim veya soracağım seslenemiyorum. İstemiyorum onların yanında “mama” demek mesela. O kelimeyi kullandıktan sonra “Neden hani öyle diyorsun?” ile başlayan bir açıklamalar silsilesi gelecek. Bu tip farklılıkları hep kapatmak üzerine oluyor çocukluk. Ben de çoğunluğa dâhil olma arzusunu çokça yaşıyordum.

(Adriana)

Adriana örneği bu toplumda sadece damgalanmış kimliklere sahip olanların değil, İtalyanca konuşan bir çocuğun bile kendi kimliğinden utanabileceğini, bunu saklamayı isteyebileceğini gösteriyor. Bu durum sadece “bizi” tanımlarken kimleri ötekileştirdiğimizle, kimlere benzemediğimizle ilgili bir mesele değil. Bu sıklıkla dikkatlerden kaçan “övünülecek özellikler” silsilesine kimlerin sahip olduğuyla ilgili. Türk Millî Eğitim tedrisatından geçen her bir kişiye normalin ne olduğu, bu bilgiye sahip olduğunun farkına varamayacağı sıklıkta belletilir. Bu sürecin sonunda ise ulusun her bir ferdi sadece “düşman” olanı değil “makbul” olanı da öğrenmiş olur. Özetle “Muhtaç olduğun kudret damarlarındaki asil kanda mevcuttur.” düsturu birilerinin öz güvenini pekiştirirken bir diğerrinin kendi gerçekliğinden, kimliğinden utandığı bir gerçekliği inşa etmektedir.

Bölüm 6: “Nereden geldiniz?” sorusunun ağırlığı

43

7

Hiçbir yerli
olmak:

“Ne osun,
ne osun”

Çalışmanın başında Levanten kavramını tanımlamaya çalışırken bu sözcüğün Levantenler tarafından değil, Avrupa'da yaşayanlar tarafından türetildiğini belirtmiştik. Aslında ana kıtadakiler Akdeniz'in liman kentlerinde yaşamlarını sürdüren bu insanlara "Levanten" sözcüğünü atfederek kendileriyle onlar arasında bir fark ortaya koymaya çalışmışlardır. Katılımcılara göre başlangıçta Levanten sözcüğünün olumlu çağrışımları yoktur. Avrupalılar bu sözcüğü aşağılayıcı anlamda kullanmaya başlamışlardır.

Levanten kendisini Avrupa'daki insanlardan etnik olarak farklılaşmış görmüyordu ki, ayrıca bir Levanten ismini kendisine koysun. O yüzden 19-20. yüzyılda Levanten terimi üretildi. Yani Avrupa'daki ulusla bağlantısı sadece pasaport olan ama bunun dışında etnik olarak ve bunun altını biraz daha eşelersek, kültürel olarak farklılaşmış insanları nitelendirmek için kullanıldı.

(Erkan Serçe)

Levanten pozitif anlamda kullanılan bir kelime değildi; yani Levanten zihniyeti kötü bir şeydi. Kurnaz, eğitimsiz birazcık böyle kopardığını almaya çalışan bir grup tüccar için kullanılan bir tabirdi. Okuduğum kitaplardan yola çıkarak bunu söylüyorum.. Kendine Levanten diyecek birisi yoktu bence üç kuşak önce.

(Mark Giraud)

Levanten türetilmiş bir kavramdır. Ne Avrupalıdır, ne Asyalıdır; ne doğuludur, ne batılıdır diye bir düşünce söz konusudur. Avrupalılar biraz daha küçümser. Buradakiler biraz daha snob der. Arada bir kavram gibi görünse de bence diğer grupların çekememezliğinden veya kıskançlığından kaynaklanır.

(Enriko Filipoçi)

Katılımcılar Türkiye'de yaşamlarını sürdürürken içerisinde buldukları toplumun onları hem dini hem de ulusal aidiyetleri bakımından tam olarak içermediğine ilişkin çeşitli deneyimler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Yaşadıkları ilk deneyim, içerisinde yaşadıkları topluma tam

olarak dâhil olamama hâliyken ikinci bir şoku yurt dışına çıktıklarında yaşadıklarını belirtmişlerdir. Avrupa ülkeleriyle vatandaşlık ya da akrabalık bağına sahip olan Levantenler hayatlarının bir döneminde atalarının doğduğu topraklara gitmiş ve yabancı olma durumunu bu kez orada yaşamışlardır. Neredeyse bütün katılımcılar bu gerçekliğe işaret etmekte.

Bana orada (İtalya'da) dediler ki; "Sen Türk müsün?" "İtalyan'ım". dedim. "Nereden geliyorsun?" dediler. Türkiye'den geldiğimi söyledim. Hiç anlamadılar. Uzun zaman okulda bana "Türk" dediler. "Türkçe konuş." diyorlardı. O zamanlar bugünkü Avrupa'daki kaynaşma yoktu. 2. Dünya Savaşı çok yakındı. İnsanlar birbirini öldürmüş. Çok vahşet yaşanmış ve üzerinden çok da zaman geçmişti. Şimdi ise artık hepsi kardeş olmuş. Biz zaten burada asırlardan beri kardeştik.
(Ruggero Mainetti)

Şimdi Levantenlik kavramını ben anlatıyorum onlara, hani böyleydik, şöyleydik. "Türk Müslüman bir ülkede biz böyle yaşadık." gibilerinden. Ama istediğim kadar ben pasaportumu göstereyim; Laura Santorre gibi çok İtalyan duran bir ismim olmasına rağmen Türküm. Yapacak bir şey yok. Böyledir. Nasıl burada şimdi şöyle biraz bakın; Bulgar göçmenlerimiz var. Onlara Bulgar diyoruz. İstediyim kadar Türk Müslüman olsun. Yani bir şekilde bir sıfat veriyorsun ya da nereden geldiğini unutturmamaya çalışıyorsun. Bilmem. Hani benim gibi, tam buralı değil mesajı hep. Dolayısıyla ben hiçbir yere ait değilim!
(Laura Santorre Manusso)

Ben üniversite için gittim ilk defa. İngiltere'de yaşadığım üç sene boyunca bir yabancı olarak kaldım İngilizlerin gözünde. Nereli olduğumu çok merak ediyordu insanlar. Ondan sonra tekrar geri geldim buraya.
(Mark Giraud)

Levanten katılımcıların Avrupa'daki dışlanma deneyimleri bazılarında aidiyet duygusunun imkânsızlığı fikrini yaratmış gibi duruyor. Dâhil olamama hâlini önce İzmir'de yaşayıp sonra gidip İtalya'da, İngiltere'de, Fransa'da deneyimleyince birçoğunda "ne osun, ne osun" her yerde dışarıda tutulansın, bir Levanten olarak hiçbir yerli olamazsın fikrinin geliştiğini görüyoruz.

Bana burada da yabancı mısın diye soruluyor, Fransa ya gittiğimde de yabancı mısın deniyor. Yani aslında ortada şöyle bir durum var, ne osun, ne osun, hem osun, hem osun... Bu da entere-san bir şey. Mesela ben, işte Fransa'da üç sene çalıştım. Katiyen Fransız demediler, Türk dediler; niye çünkü Fransız aksanım kırık işte çünkü bütün vocabulaire vesaire kelimeleri onlar kadar düzgün kullanamıyorum.
(Frederic Fatih Pagy)

İtalyan'ım diyemiyoruz çünkü o dışlanmışlığı da fark ediyoruz Avrupalı değilsin hani o yüzden kendini İtalyan diye tanımlamıyorsun. Ama Türkiye'de mevcut koşullardan biri din; özellikle din faktöründen bir öteki olma durumu olduğu için bence o arada kalmışlık bizde başka bir algı açmış yani o şeyi kaybetmişiz işte böyle saf, pür olma gurur duyulabilecek bir şey değil, yani ne oralıyız ne buralıyız. Onu o kadar içten hissediyoruz ki o arada olma hâli nedeniyle kendimizi Ortodoks bir zeminden tanımlamıyoruz hiçbir anlamda.

(Adriana)

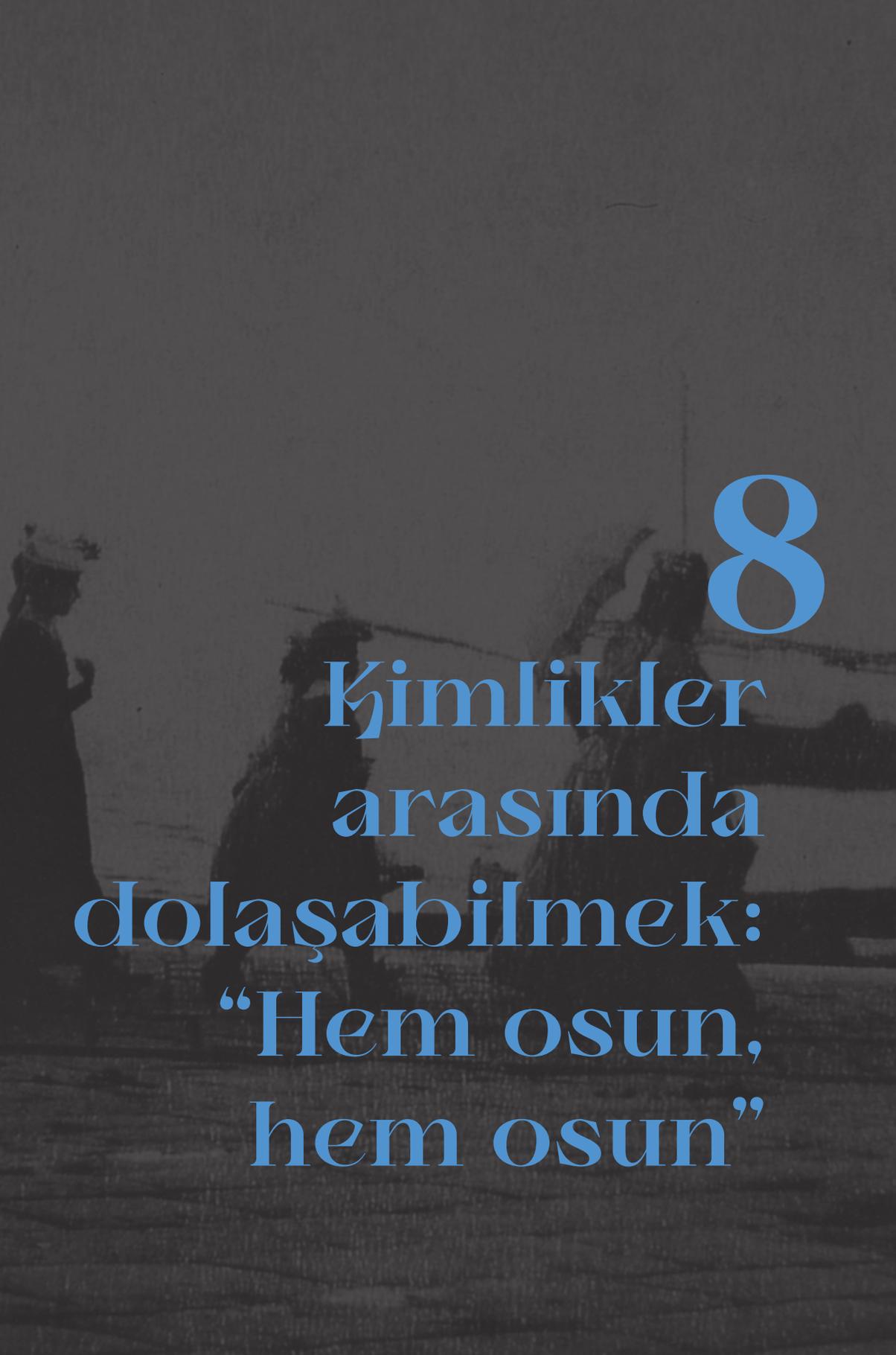
Kimlik diye bir şey koymaktan vazgeçtim ben çünkü yani iki tabiiyetim var değil mi? İki şeyim: biri Türk, biri İtalyan. İtalya'ya gidiyorum Türk diyorlar, buraya geliyorum İtalyan diyorlar. Beni ilgilendirmiyor artık. Ben neredeysem Laura'yım, bitti!

(Laura Santorre Manusso)

Bölüm 7: Hiçbir yerli olmak: “Ne olsun, ne olsun”

49

8

Kimlikler
arasında
dolaşabilmek:
“Hem osun,
hem osun”

Bir önceki başlıkta Levanten sözcüğünün kaynağının Avrupa dilleri olduğunu ve orada yaşayanların kendileriyle, Akdeniz’in doğu limanlarına göç etmiş çoğunlukla Latin kökenli soydaşları arasına sınır çekmek işlevi taşıdığını, bu nedenle başlangıçta aşağılayıcı bir anlam da içerdiğini ifade ettik. Levantenlerin ise her iki topluma dâhil olamama hâllerini “ne osun, ne osun” diye tanımladıklarını belirttik. Bu başlıkta ise Levanten kavramının işlevselliği ve Levanten kimliğine sahip olanların “hem osun, hem osun” sahiplenmesini tartışmaya açacağız.

Levanten sözcüğünün yerlilik iddiası açısından önemli bir işlevi olduğunu görüyoruz. Levantenliğin çağrışımı İtalyan, Fransız veya İngiliz gibi başka bir ulusal topluluk değil. Aksine Levanten sözcüğü bu kişilerin bu topraklara ait olduğunu, hatta bu nedenle sözcüğü Avrupalıların türettiğini, onları doğulu olarak dışarıda tutmaya çalıştıklarını gösteren bir sözcük. Levanten yani Levant bölgesinden olan anlamı taşıyan bu sözcük, onların yabancılığına değil yerliliğine işaret eden bir özelliğe sahip. Ayrıca Levantenliğin doğrudan etnik ya da ulusal bir çağrışımının olmaması, dinsel bir göndermeyi içermemesi ve bu topraklarla tarihsel etkileşimlerine vurgu yapması nedeniyle bu adlandırmanın işlevsel olduğunu söylemek bile mümkün. İngiliz, Alman, Fransız ve İtalyan olarak “yabancı” olabilecek Levanten olarak bu yabancılıktan kurtulup kendi yerliliklerini ortaya koyabilme bu coğrafyanın bir parçası olma imkânı sunuyor. Levantenlik, onları İzmirli kılıyor, var olan uluslarla değil ülkedeki çok kültürlülükle ilişkilendiriyor. Ugo Braggiotti icat edilmiş bu kavramın zorluklarına işaret etmekle birlikte böylesi bir olanağın varlığından bahsediyor.

Levanten diye bir şey yok aslında, bir ülke yok, bir şey yok. Buraya yemeklerini getiriyorlar; diyelim ki parmigiano konulması gerekiyor parmesan yok! ee ne koyacağız? Tulum diyelim; tulum koyduğun zaman artık o orijinal yemek yok oluyor, yerine Levanten yemeği ortaya çıkıyor. Durum bundan ibaret. Kendime baktığım zaman, İzmir’de büyüdüm, İzmir’de doğdum, Türk’üm, bütün Türk adetlerini biliyorum ama bütün İtalyan adetlerini de biliyorum. Mutfağında İtalyan yemekleri de var. Bunu ben bir kere bir

*cümleyle özetledim; "Ne et, ne de balık gibi hissediyoruz kendimizi"... Tam olarak "Türk'üm" diyebilir miyim? Tam diyemem. Çünkü farklı yemeklerim var. Farklı hislerim var. Farklı bir dinim var. Olamam! Ama vatanım burası, İtalya'ya gittiğim zaman İtalyan mıyım? Tam İtalyan diyemem kendime. Çünkü çok sevdiğim Türk yemeklerim var. Türk adetlerim var. Türk şeylerim var. Yani Levantenlik budur aslında, zor bir meslek diyelim, tamam mı? Zor, çünkü ne et, ne balıksınız. Ben kendimi öyle hissediyorum.
(Ugo Braggiotti)*

Katılımcılar sıklıkla Levanten ailelerin birbirleriyle evlilikleri sonucunda yeni bir topluluğa dönüştüklerinin altını çiziyorlar. Evlilikler yoluyla aile soy ağacının Fransız, İtalyan, İngiliz vs. gibi çoklu dallarının oluştuğu bilgisini bizimle paylaşıyorlar. Enriko Filipuçi'nin çok etnikli bir kimliğe sahip olduğunu göstermek için bunu yüzdelerle birimlerle anlatması güzel bir örnek.

*Ben 1970 İzmir doğumluyum. Levanten bir ailenin üyesiyim. Kendim de biraz matematikçi olduğum için bir yüzdeler içerisindedir kendi mozağımı oturtmayı seviyorum. Yüzde 50 İtalyan, yüzde 20 Hırvat, yüzde 20 Avusturya ve yüzde 10 Rum Ortodoks şeklinde bir mozağım var.
(Enriko Filipuçi)*

Tarihsel gerçekliğine tezat bir şekilde saf olma iddialarının rağbet gördüğü Anadolu coğrafyasında Enriko Filipuçi'nin melezliğe övgüsü birçokumuz için şaşırtıcı bir yaklaşımdır. Fakat Filipuçi ve birçok Levanten için, çok kültürlülük kimliklerinin vazgeçemeyecekleri iki yüzü durumunda.

*Biz Levantenler eğer hakkını verirse her şeyiz. Hem doğuyuz, hem batıyız. Gerekirse köprüyüz, gerekirse bir bağlantıyız, gerekirse her şeyiz çünkü buradaki gelenekleri ve görenekleri de biliyoruz. Buradakilere de hakimiz. Avrupa'yı da biliyoruz. Burada yaşatmaya çalışıyoruz. Bizim dostluk ve barışın dışında bir düşünce tarzımız zaten söz konusu bile olamaz. Sevgi ve barış çerçevesinde biz bunu genişletip kültürler arası çok güzel bir mozaikle geliştirebiliriz.
(Enrico Filipuçi)*

Görüşme yaptığımız kişilerin anlatılarında Levanten kültürünün Batı'nın farklı kültürleriyle İzmir'deki Yahudi, Rum, Türk, Ermeni kültürünün iç içe geçip bir sentez yarattığı söylemine çok fazla referans var. Birçok katılımcı böyle sentez bir kültürle iç içe yaşamının kendilerini hayatın her alanında daha güçlü kıldığını, başarılarının arkasında böyle bir sosyalizasyon sürecinin olduğunu belirtiyor.

Ben kendimi çok şanslı hissediyorum ve bu bana inanın sonraki yaşantımda gerek iş hayatımda olsun gerekse özel hayatımda olsun beni diğer yaşatlılarımın yanında üç adım öne taşıdı. Yani

ben yirmili yaşlarımda itibaren her kültürü bilen, yurt dışında bir Musevi ile tanıştığımda adama kendi bayramlarını anlatıp, veya bir ne bileyim, yurt dışında tanıştığım bir Müslümana Kurban Bayramı'nı veya Kur'an-ı Kerim'i anlattığımda... Bunları yaşadıkça öğreniyorsunuz. Camiye gidiyorsunuz. Cenazeleri beraber kaldırılıyorsunuz. Onlar benim cenazeme geliyordu, biz onların cenazelerine gidiyorduk. Bayramları beraber kutluyorduk. Dini törenlerimizi keza beraber kutluyorduk. Yani bu çok kültürlülüğün, özellikle de iş hayatında vizyon olarak, çok şey kattığını düşünüyorum bana.

(Giuliano Gloghini)

Levanten kimliğinin en ayırt edici özelliklerinin başında sayılan çok dillilik de farklı kültür ve kimliklerin iç içe geçmesinin kanıtı gibidir. Katılımcılar çok dilliliği hem farklı kimliklerin bir sentezi olduklarını hem de birlikte aynı mahalleleri paylaştıkları farklı kimliklerden insanlarla etkileşim içerisinde olduklarını göstermek için öne çıkarmaktalar. Onlara göre bu çok dillilik, bir taraftan Levanten ailelerin kendi içlerinde Fransız, İtalyan ve İngiliz olmak üzere karışık bir akrabalık geliştirdiklerini, bir taraftan da İzmir'in yerli dilleri olan Rumca ve Türkçeyi bu gruplarla etkileşerek öğrendiklerini gösteriyor. Görüşmeciler iki Levanten'in birbiriyle konuşması sırasında dilden dile geçiş yaptığını belirtmekte. Olumlanarak bahsedilen konuşma esnasında dilden dile geçiş yapma durumu tarih içerisinde İzmir'e özel Smyrneika dilinin (İzmir Rumcası da denmektedir) oluşmasını sağlamıştır. Türkçe, Rumca, İtalyanca ve Fransızca kelimelerin ağırlıkta olduğu bu dil İzmirli Levantenlerin kullandığı, İzmir'e özel bir dili ortaya çıkarmıştır.

Bir Levanten aslında dört-beş dili çok rahat konuşabiliyor. Bu da tarihten gelen bir olay. Çünkü dedim ya hani bu insanlar bu mahallelere yerleştiler. Bakkala gidiyorlarmış, bakkal Rum'muş. Ne bileyim kasaba gidiyormuş, kasap Ermeni'ymiş veya Yahudi'ymiş, Musevi'ymiş, İspanyol'muş. Yani iç içe yaşıyor bu insanlar ve çok ilginç bir şekilde Levantenlerin kendi aralarında da konuştukları bir lehçe oluşmaya başlıyor böylece. Bu nasıl bir lehçe? Türkçeyle başlıyorlar diyaloga, Fransızcayla bitiriyorlar. Yani aynı anda bir cümle içerisinde iki, üç farklı dilden kelimeleri kullanıp bir cümle oluşturuyor ve bunu sadece Levantenler anlayabiliyor tabii kendi aralarında.

(Giuliano Gloghini)

Nasıl olduğunu bilmeden, fark etmeden öğrendiğim dört tane dil var. Sonra üniversitede beşinciye öğrendik ama bu hakikaten benim çabamla olan bir şey değildi; ben fark etmeden öğrenmişim. On yaşına geldiğimde dört dil konuşuyordum. Bir de sanki kaç saat çalıştım bunlara, sıfır saat. Çünkü evin içinde konuşuluyor veya işte arkadaşlarının evinde konuşuluyor.

(Frederik Fatih Pagy)

Benim ana lisanım Türkçe. Çünkü rahmetli annem beni doğurduktan sonra hastalandı. Bana bakan teyze Giritli Türk'tü. Ben ilk Türkçe konuşmuşum. Ondan sonra Fransızca, İtalyanca, İngilizce... Rumca da etraftan. Çok lisan konuşma bizde gende var. (Bruno Manusso)

İngilizce, Fransızca ve İtalyanca'da turist rehberiyim. Türkçe ve Rumca da konuşuyorum; yani 5 dil biliyorum. Yüz yıl, yüz elli yıl önce burada sayıca daha çok yaşayan Levantenlerin de üç aşağı beş yukarı konuştuıkları dillerdi bunlar. (Enriko Filipoçi)

Dil kullanımında da gördüğümüz gibi Levantenlik farklı kültürlerin iç içe geçmesiyle şekillenmiş bir kimlik, bu tarihsel gerçeklik Levantenlerin farklı ulusal kimlikleri aynı anda sahiplenebilmesini de mümkün kılmıştır. Bu bakımdan hibrit bir kimlik oluşumu söz konusu. Yukarıda Levantenlerle kıyasladığımız gruplarda ise hibrit kimlik gelişimiyle daha az karşılaşırız. Bir Rum'un ya da bir Ermeni'nin kendimi aynı zamanda "Türk hissediyorum." demesinin yaygın bir durum olduğunu söylemek zor. Bahsedilen grupların tarihsel deneyimleri ve buna bağlı olarak gelişen tepkisel kimliğin Levantenlerde olduğu gibi hibrit bir kimlik oluşumuna olanak vermediğini söyleyebiliriz. Hatta Levantenlerin kimlikler arasında dolaşabildiğini bu kimliklerden herhangi birini dönemsel ya da bağlamsal olarak öne çıkarabildiğini de görüyoruz. Bu bazen kimliklerin hepsini sahiplenme bazen de hepsini birden eleştirebilme esnekliğini mümkün kılmakta.

Levantenlerde bence büyük bir milliyetçilik yoktu. Hatta duruma göre vatandaşlık veya milliyetçilik yapma hâlleri vardı tahminimce. Gerektiğinde İngiliz, gerektiğinde Fransız, gerektiğinde İtalyan... Çok da önemli değil. Benim için hâlâ hiç önemli değil milliyet veya vatandaşlık. Taşıyorum ama hiçbirine öyle spesifik olarak ait hissetmiyorum. Hepsini eleştiririm veya hepsini yüceltirim gerektiği yerde. Tercih yapmak zorunda da değilim. (Mark Giraud)

Çok küçükken Kıbrıs olaylarının etkisiyle sanırım annem çarşıda pazarda Rumca konuştuğunda, biraz da yüksek volümlü konuşurdu, dünyanın en dışa vurumcu milletlerinin unsurlarını taşıyan yarı İtalyan yarı Rum bir aileyiz. Böyle bağıra çağıra konuşurlar sokakta. Annem de çarşıya, pazara gittiğinde Rumca konuşurdu; hep sorarlardı pazarcılar, "Abla nece konuşuyorsunuz, siz yabancı mısınız?" diye. Rumca konuşmalarına rağmen, o zaman Kıbrıs Harekatı'nın etkisiyle sanırım, Yunan zannedecekler diye "İtalyanca konuşuyoruz" derdi. Sonra bir dönem İtalya'yla siyasi bir sorun olmuştu. Bu sefer de yine Rumca konuşurken, "Nece konuşuyorsunuz?" diye sorulduğunda "Fransızca" diyordu. Hayda! "Sürekli yalan söylüyorsunuz. Doğruyu söyleyin" diyordum onlara... (Adriana)

9

Yitip
gitmesinden
korkulan
bir kimlik:
“Biz artık
son kuşakız.”

Görüşme yaptığımız kişilerin tümünde Levanten kültürünün geleceği konusunda kötümser bir yaklaşım söz konusu. İzmir’deki nüfuslarının giderek azalması ve neredeyse herkesin birbirini tanıdığı bir topluluğa dönüşmeleri umutlarının kırılmasına neden olmuş durumda. Önümüzdeki on yıllarda bu kimliği temsil eden kimseyi bulamayacaklarını düşünüyorlar. Bu görüşün yaygınlık kazanmasının en önemli nedeni ise karma evliliklerin yaygınlaşmasıyla ilgili. Aslında karma evlilik dedikleri durum zaten Levantenliğin doğasında olan bir durum, bununla kastedilen Türklerle yapılan evlilikler. Katılımcılar son yirmi yıldır neredeyse iki Levanten arasında bir evliliğin gerçekleşmediğini belirtiyorlar.

Karma evlilikler bazılarını uzaklaştırıyor, bazılarını yakınlaştırıyor. Orada da çok büyük ikilemler ve çelişkiler yaşıyoruz. Genç kuşağın, özellikle yeni kuşağın, o düşünceyi zayıf hissettiğine inanıyorum. Büyükler arasında bile “Biz Levanten değiliz, Latin’iz.” Bırak artık... Tartışılacak bir şey değil bu. Kimlik değil, sana verilmiş bir şey bu. “Ben Müslümanım.” diyor biri, “Hristiyan’ım.” diyor. Kime göre, neye göre? Tamam Müslüman’sın bitti. Levanten’sin. “Ben değilim, Latin’im.” demek olmaz. Ben seni bir kalıbın içerisine sokmuyorum ki, bu bir tarihsel, sonradan konulmuş bir unvan veya adlandırmadır. Ne var bunda? Seni neden rahatsız ediyor? Senin geçmişin oradan geldi mi? Geldi. Yerleştin mi? Evet. Hem oranın hem buranın geleneklerini sürdürüyor musun? Evet. Buranın iyiliği için mücadeleyi sürdürüyor musun? Bu ülkeyi kendi ülken gibi benimsedin mi? Evet. Benimsedin. Ama aynı zamanda kanının nereden geldiği belli. Bu seni neden rahatsız ediyor ki.
(Enriko Filipuçi)

Yetmiş ortası ya da başından itibaren Türkler ile evlilikler başlayınca şu anda doğmuş hiçbir çocuk ya annesi ya da babası Türk olduğu için tam olarak Levanten değil, evet, bizde bitmiş, biz son nesliyiz zaten, bunun farkındayız.
(Adriana)

Artık karışık evlilikler normal bir hâle geldi. Normal dediğim hani yüzde 80’lerden yüzde 50’lere düşmüştük, yirmi beşlere

düşmüştük; şimdi sıfır... Artık kilisede iki Levanten arasında bir düğün son on beş-yirmi yıldır göremezsiniz; yani gördüğümüz karışık evlilikler. Bu güzel mi? Biz şikayetçi değiliz, çok seviyoruz dediğim gibi. Bir şeyler kaybediyor muyuz, götürüyor mu? Mutlaka. Bir sonraki jenerasyon ne olacak benim siyah öngörüm kayboluyoruz yani... Bunları siz kaydediyorsunuz ya harika çünkü bir iki jenerasyondan sonra ancak bunlar kalacak. Ben öyle düşünüyorum, inşallah yanılıyorum, kişisel bir fikir ama gördüğümüz gidişat, kişileri gördüğünüz vakit on beş bin, altı yüz, on sene sonra altmış... Sıfır ne zaman gelecek? Bu benim üzüntüm fakat gerçekçi de bir öngörüm.
(Ugo Braggiotti)

İki Levanten'in evlenmesi dört-beş dil bilen iki kişinin evliliği anlamına geliyor ve çocuklar da bu dilleri öğrenerek büyüyorlar. Fakat karma evlilikler sonucunda çok dillilik de sona ermiş durumda. Yeni nesil artık Türkçeyi ve belki okuduğu okula bağlı olarak İngilizce ya da Fransızca'yı öğrenebilmiş. Türk bir eşle evli olan Giuliano Gloghini uzun süre çocuğunun en azından iki dilli büyümesi için onunla İtalyanca konuşmaya çabaladığını fakat bir süre sonra çocuğuyla paylaşımının sınırlandığını fark edip bu ısrarından vazgeçtiğini belirtiyor. Bir önceki kuşakta çocukların okuldaki başarısı düşmesin diye ev içinde Türkçeyi kullanmaya başlama durumunun karma evlilikler sonrası Levanten ailelerin yeni normaline dönüştüğünü görüyoruz.

(...) Şimdi mesela benim eşim Türkçe ve okuldan tabii ki İngilizce biliyor, hani İtalyanca bilmiyor, Fransızca bilmiyor. İngilizcesi çok iyi. Bir de Türkçe. Şimdi çocuğu da sürekli büyüten o. Dolayısıyla hani Türkçe olarak büyüyor çocuk. İtalyancayı benimle konuşmaya çalışıyor ama tabii ki İtalyancası yani benim kadar iyi değil... Doğduğu andan itibaren İtalyanca konuşuyordum ona çok dilli büyüün diye. Ama belli bir yaşa kadar götürdük. Sonra tabii işte ben, sonuç olarak çalışıyorsunuz; sabah gidiyorsun, akşam geliyorsun. Bütün gün annemle beraber. Türkçe yetiştiriyor çocuk. Sen akşam geliyorsun iki-üç saat İtalyanca konuşuyorsun. Adam bu sefer benle şeyini yitirmeye başladı, irtibatını kesmeye başladı. Dedim ki hani çocuğu kaybedeceğime ben de Türkçeye döneyim. Türkçeye döndüm.
(Giuliano Gloghini)

Benim ailemde artık çok Türkçeye kayıyoruz, yani baktık okullarda yapamıyoruz, devamlı Türkçede bir sorunumuz var. Edebiyat derslerim benim bayağı bir zor geçirdi. Biraz biz şey yaptık hani annemle babamı biraz daha Türkçeye kaydirdik. Daha kolay konuşuluyor bizim evlerde. Ama kayınvalidemde hiç öyle bir şey yoktu yani ya Fransızca konuşacaktım ya konuşamayacaktım. Onun için iyi oldu yani pratik yaptım. İngilizce okudum. Tek okuduğum dil o. Bir de Türkçe. Evet bir de Rumca da biliyorum. Çünkü annemle babamın gizli diliydi. Bizim anlamak

*istemediğimiz konuşmaları Yunanca yapıyor, yani Rumca yapıyorlardı. Yunanca demek doğru değil.
(Laura Santorre Manusso)*

Karma evliliklerle birlikte çocukların doğduğu andan itibaren bir de Türk ismine sahip olduğunu da eklemek gerekiyor. Adriana'ya göre yeni kuşakta Levanten kimliğinin gelişebilmesi pek de mümkün değil çünkü artık ne din, ne dil, ne de etnik yapı bakımından bu kişilerin diğerlerinden pek bir farkı kalmamış durumda. Böyle olunca da yeni kuşağın kendi kimliğini fark etmesi, bunu değerli bir öğe olarak görmesi mümkün olmuyor. Adriana kendilerine sahip oldukları isim nedeniyle Levanten olduklarının mütemadiyen hatırlatıldığını fakat yeni kuşağın böyle de bir hatırlatıcıya sahip olmadıklarını belirtiyor.

Katılımcılar son on yılda Levanten kimliğine ilginin arttığını fakat bu ilginin kaynağının çoğunlukla grup dışından olduğunu ifade ediyorlar. Yaş grubundan bağımsız olarak görüşmecilerin tümü Levanten kimliğinin yitip gitmekte olduğu kaygısını dillendirmekte. Görüşmecilerimizden yetmiş yaşında olanlar da henüz yirmili yaşlarında olanlar da kendilerinin artık son kuşak olduğunu ve sonraki kuşaklar da artık Levantenliğin devam edemeyeceğini dile getirmişlerdir.

*Hepimiz son kuşağız, şu anda kaç Levanten varsa hepsi son kuşak. Mesela benim çocuklarım üç dil bilmez iki dil bilir. Hiçbir Levanten unsurunu da taşımazlar ve bilmezler. Kızım İngiltere'de yaşıyor, oğlum İngiltere'den buraya geldi, eşi Türk'tür, evinde Türkçe konuşulur, başka dil yok.
(Peter Papi)*

*Dönüşüm tabii oran olarak azalmak, buradaki en büyük dönüşüm bu bence. Benim büyük dedem ya da babaannem zamanında İzmir'in nüfusu 150.000'di ve dolayısıyla biz görünebilir yani büyük dedem görünebilir bir toplumun parçasıydı. Babam zamanında bu çok büyük ölçüde azalmaya başlamıştır. Benim zamanımda biz artık görünemez hâle geldik yani Bornova'da belki altı kişiyiz, belki on kişiyiz. Orana vuramazsınız bile yani neredeyse binde bir, binde birden az neredeyse.
(Mark Giraud)*

Levantenliğin yitip gideceği kaygısı bazı katılımcıların dile getirdiği Levanten müzesi kurma hayalinde de açığa çıkmakta. Levanten müzesi arzusu, bu topraklarda sayıca azaldıklarının ve bir süre sonra kültürlerinin yitip gideceğinin bir kabulü olsa bile bir taraftan da bir zamanlar bu topraklarda var olduklarının bilinmesi isteğine işaret ediyor.

Özellikle Bornova'da bir Levanten müzesi bir şekilde gerçekleşmesi için, kendisine ait bir yapıda olmak koşuluyla. Böyle bir binanın bir odasında değil. Biz bunun peşindeyiz. Büyüklerimiz

de hayali buydu. Bizde bunu gerçekleştirmek için. Başka türlü bu Levanten hafızası ve kültürü daha iyi ortaya konulamaz. Birkaç konuşma ve çekimle bir yere kadar gelir. O müze sadece objelerin sergileneceği değil, panellerin yapılacağı, yurt dışında da hayatını sürdüren Levantenlerin torunlarının, kuzenlerinin konuşmalar yapabileceği, arşivlerin bulunacağı bir kompleks olarak görüyoruz. Umarım bu gerçekleşir.
(Enriko Filipuçi)

Blim 9: Yrip girmesinden korkulan bir kimlik: "Biz artık son kuşağız."

10

Birleştiren
bir kimlik
olarak
İzmirlilik

Levantenlik ile iç içe geçen İzmirlilik vurgusu Levantenlerin kendilerine atfedilen yabancı olma durumuna itiraz edebilecekleri bir zemin oluşturmakta. Çoğunlukla göçlerle bugünkü nüfusuna ulaşan İzmir'de Levantenler gibi aile soy ağacını şehrin yüzlerce yıllık tarihiyle ilişkilendirebilecek çok az topluluk mevcut. Görüşmecilerin çoğu kendilerinden bahsederken İzmir'deki geçmişlerini yüzlerce yıl geriye götürmüş, kentin kuruluş ve gelişim süreçleriyle iç içe geçen bir anlatıya başvurmuşlardır. Örneğin Mark Giraud'nun yukarıda, "İzmir Tarihinde Levantenler" bölümünde de yer verdiğimiz geçmiş anlatısının devamında söyledikleri İzmir'le iç içe geçen bir aidiyeti gösteriyor.

Orta çağlarda burada ticaret yapan Cenevizli ve Venedikli ailelere kadar gidebiliyor bu geçmiş ve bunun çok büyük bir kısmı Bornova'da geçiyor... İzmir'de değil sadece; benim ailem on kuşaktır Bornova'da yaşıyor. Bornova'da daha uzun süredir olan çok fazla aile olduğunu düşünmüyorum.
(Mark Giraud)

"Nerelisin?", ben "İzmirliyim". Ben aslında sorunun ne olduğunu anlıyorum da hani yani işte şurası Fransız, orası İtalyan, burası bilmem ne falan... Oralara girmektense ben "İzmirliyim, doğma büyüme İzmirliyim. Ben senden daha İzmirliyim." diyorum. "Senden daha Türküm". Birçok yerde bunun tartışmasını ve muhabbetini de tabi yapıyoruz.
(Frederic Fatih Pagy)

Levantenler İzmirlilik kimliğini herkesin dini ve ırkından bağımsız olarak özgürce yaşayabildiği bir şehir olarak tanımlamaya ve bu kimliği sahiplenmeye çalışıyorlar. Bu sadece bugüne ve geleceğe dair bir temenni değil. Bu aynı zamanda Levantenlik ile İzmir arasında kurulmak istenen rabitayla da ilişkili. Tahayyül edilen kozmopolit İzmir onlar için aynı zamanda tarihsel olarak Levantenliğin kattığı bir değer. Görüşmecilerin çoğu İzmir'e atfedilen çok kültürlü şehir özelliği ile şehrin Levanten geçmişi arasında ilişki kurmuş; hatta bu özelliğin kaynağı olarak Levanten mirasını işaret etmiştir. İzmir'in son dönemde öne çıkarılmaya çalışılan seküler kimliği de yine Levanten topluluğunun bu şehre tarihsel olarak kattığı bir değer olarak gösterilmekte.

İzmir'de Levantenlerin sağladığı kozmopolit yaşayışı hâlâ görebiliyoruz. Anadolu'dan, Sivas'tan, Erzurum'dan vesaire gelip İzmirli gibi yaşayan kesimler vardır. Bu şekilde yaşamayı sürdürenin çok başarılı olduğuna inanmıyorum. Mutlaka potada erime var. Pota da Levanten dünyasının potasıdır. Levanten kültürü ile daha uyumlu ve barışçıl olmuştur. Bu fikir özgürlüğü ve serbestliği birçok insanı rahatsız etse de doğru olan ve kolayca güdülemeyen bir İzmir ortaya çıkmıştır.

(Enriko Filipoçi)

Kendimi İzmirli olarak tanımlıyorum. İzmir'in taşıdığı işte o "Gâvur İzmir" kimliğini oluşturan önemli unsurlardan biriyiz. Bu nedenle bende İzmirlilik daha kuvvetli. Biz hep buradaydık. Babaannem de öyle derdi; çünkü babaannem başka bir yer bilmezdi yani buralıyız derdi.

(Adriana)

Levantenlerin İzmir'e katkısı söylemi sadece farklı din ve kimlikten insanların bir arada yaşaması ile sınırlı değil. Katılımcıların neredeyse tamamının tarihten günümüze Levantenlerin İzmir'e katkılarını bir çırpıda sayabildiğini görüyoruz: Türkiye'deki ilk futbol maçının Bornova'da Levantenler arasında oynandığını, Osmanlı'daki ilk demir yolunun İzmir-Aydın hattında onlar tarafından inşa edildiğini, İzmir Limanı'ndan, hava gazı fabrikasına, hipodromdan yollarına kadar İzmir için önemli birçok gelişmenin Levantenlerle ilişkili olduğunu biliyor ve bunu kente bağlılıklarının bir göstergesi olarak ifade ediyorlar.

Levantenler daha çok yönetim kademesinde yer almıştır. Okuma yazma daha yüksek olduğundan, eğitime önem verdiklerinden ve dile yatkınlarından dolayı, her tür etnik grupla iletişim kurabildiklerinden ön plana çıkmışlardır. Gerek işletme açısından, gerek ticarete atılım açısından, gerek yatırım açısından büyük farklılıklar yaratmışlardır. Birçok temel su sisteminin, yolların ve şehrin tekrar planlanmasında, demir yollarının yapımında, madenlerin işletilmesinde, ticaretin ön plana çıkarılmasında her zaman Levantenler ön planda olmuştur.

(Enriko Filipoçi)

Her yüz Levanten erkekten sekseni Altay Sporlu'dur. O da Alsancak takımı olmasından kaynaklı. Her Levanten çocuğu, ben de dâhil, Altay forması mutlaka giymiştir. Benim babam Altay'da oynadı; altyapısında ve üst takımda da antrenmanlara ve maçlara çıkmışlığı var. Beni futbol oynamaya Altay'a götürürdü. Altay'ın A Takımı'nda da oynamış Levantenler var. Örneğin Edwin ve Joseph Clarke kardeşler.

(Giuliano Gloghini)

Önceki başlıklarda Levantenlerin ulusal kimliklerle kurdukları ilişkinin "ne osun, ne osun" ya da "hem osun, hem osun" şeklinde cereyan

ettiğini gördük. Farklı uluslar ve tarihler arasında gidip gelme, her ikisinden özellikler taşıma, fakat hiçbirine de tam olarak dâhil olmama hâlinin kent kimliğiyle kurulan aidiyet ilişkisiyle hafiflediğini söylemek mümkün. Levantenlerin İzmir’le kurdukları ilişkinin varsayımsal ulusal aidiyetlerle kurulmaya çalışıldan çok daha gerçek ve etkili olduğunu görüyoruz.

Ben en başta dedim ya Bornovalı hissediyorum diye. İzmirli. Aslında o aileleri komple birbirine bağlayan, o Bornova komünitesini. Ray Turrell’in bir kitabı var, benim dedemin kuzeni kendisi, “Scrap Book” adında. Hatıra kitabı... Bornova’yı çocukluğundan hatırladığı şekilde anlatıyor orada. Çok da güzel bir kitap. Çünkü belli ki duygusal bir kadın. Görsel hafızası kuvvetli. Bornova’ya dair çizimler de var kitapta. Orada o diyor ki “Bizim ailemiz bir ülke gibiydi.” diyor. Kimse bilmiyordu. Yani herkes ya bir amca, ya da teyzeydi ya da bir kuzendi. “Benim çocukluğumda hatırladığım herkes akrabaydı” diyor Turrell. “Bizim yaşadığımız köy, bizim ailemizin köyüydü” diyor. Çocukluğundan hatırladığını böyle anlatıyor.

(Mark Giraud)

İzmir’in yeri bende tabii ki çok ayrı çünkü doğdum yer, büyüdüğüm yer. Bütün ailem burada. İzmir dışında kuzenlerimiz var ama kökten bağlı olduğumuz yer burası... Burada o dinginlik, o sakinlik, çok kültürlülük... Bunlar bence hâlen devam ediyor o yüzden de bu kadar bağlı hissediyoruz İzmir’e.

(Marilen Braggiotti)

Şehre aidiyet ve müşterekler üzerinden inşa edilen kolektif kimlikler ulusal ve etnik kimliklerden daha kapsayıcı olabilmektedir. Özellikle çoğunluktan farklı aidiyetlere sahip kişilerin içerisinde buldukları toplumla bağlarını şehir kimliği üzerinden kurmaları görece daha kolaydır. Bu gruplara mensup kişiler için etno-ulusal kimliklerden bir diğerine geçmek grup içi ve grup dışı olmak üzere ikili bir riski barındırır. Dâhil olmaya çalıştığımız topluluk sizi kabul etse bile, bir süre sonra saf bir kimliğe sahip olmadığınızı hissettirmeyeceğinin bir garantisi yoktur. Diğer bir risk ise geride bırakacağınız grubun tepkisiyle karşılaşmaktır. Oysaki içinde doğduğunuz şehirle kuracağımız bağ Anderson’un ifade ettiği üzere “hayal edilmiş” bir bağ değil, sahici ve başkalarının da inkâr edemeyeceği bir aidiyet ilişkisini içerir. Aşağıda Mark ve Giuliano’dan yaptığımız alıntılarda şehre aidiyet duygusunun ne kadar güçlü olduğunu açık bir şekilde görebiliyoruz.

Bana bir aidiyet duygusu veriyor; dolayısıyla Bornova’ya ait hissediyorum. İzmir’e de ait hissediyorum belki ama yani Türkiye’ye mesela pek ait hissediyor muyum o tartışılır. Türk vatandaşı bile değilim mesela.

(Mark Giraud)

Ben İzmirliyim. Yani benim bir milliyetim varsa o da İzmirlilik ve Egelilik. Ege bence çok farklı bir yer. Ben dünyada çok şükür çok yer gördüm ama gerçekten İzmir ve Ege kadar keyifli yer görmedim. Her yerin tabii ki kendine göre has güzellikleri falan var ama hiçbir zaman İzmir'den gitmeyi de düşünmedim. Hayatımda çok fırsatlarım da oldu. Ancak ben tercih etmedim. Çünkü çok mutluyum. İşte çocukluğumdan beri, mahallede oynadığımız günlerden bugüne kadar İzmir aşığı bir insanım açıkçası.
(Giuliano Gloghini)

Sonuç yerine

Levantenler çok farklı ulusal kimliklere sahip olmakla birlikte bu kimlikleri geri plana atarak yeni ve daha kapsayıcı bir kimlik olarak Levantenliği öne çıkarmışlardır. Kendilerine, Avrupalıların aşağılayıcı anlamda atfettikleri Levantenliği sahiplenmiş, Anadolu'daki diğer topluluklar ve kimliklerle de etkileşerek sentez bir kültür yaratmışlardır. Bu kimliğin günümüzdeki temsilcileri melezliğe övgüyü, çok dilliliği, bir arada yaşamayı, saf değil kişisel kültürel değerlere sahip olmayı benimsemişlerdir.

Elbette ki bu derece liberal ve çok kültürlülüğe övgü yapabilen bir kimliğin oluşumunu kolaylaştıran çeşitli koşullar mevcuttur. Öncelikle bu grubun çoğunlukla ticaret ile uğraşması onların Avrupa'yla bağlarını sürekli kılmış ve İzmir'deki diğer etno-dinsel topluluklarla etkileşim kurabilmelerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca Levantenlerin Anadolu topraklarındaki farklılıkları öncelikle dini kimlikleri üzerinden olduğu için kendi aralarında ulusal kimlikleri aşan bir birliktelik kurabilmeleri mümkün olmuştur.

Günümüzde Levanten kimliği, mensuplarının sayısının giderek azalmasıyla birlikte kaybolmaya yüz tutmuş bir kimliğe dönüşmüştür. Katılımcılara göre sayıca az olmaları yeni kuşaklarda ulusal aidiyetlere ilginin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Fakat Levantenler hâlen milliyetçi ve kimlikçi paradigmanın değerleştirdiği "katıksız" olmayı değil melezliği, iç içe geçmeyi ve çok kimlikliliği savunmalarıyla diğer gruplardan ayrılmaktalar. Görüşmecilerin tümü çok dillilik, çok kültürlülük ve kültürlerarası etkileşimin öneminden bahsetmiş buna sahip olmalarını öne çıkarmışlardır. Levantenlerin Levantenlik dışında, hatta onun da ötesinde, benimsediği en önemli kolektif kimlik ise İzmirlilik kimliğidir. İzmir ile kurulan ilişki yaşanan yerle kurulan bağın ötesinde anlamlara sahiptir. İzmir onlar için aynı zamanda Levantenlerin yüzlerce yıllık tarihinin önemli değerlerini taşıyan da bir şehirdir. Son olarak söylemek gerekirse Levanten kimliği İzmir'in farklılıklarıyla bir arada yaşayabilme arayışı-hayali için önemli tecrübeleri ve kavrayışları bünyesinde barındıran özgün bir kimlik olarak yanı başımızda varlığını sürdürmektedir.

Görseller

Kapak

Digital Commonwealth, digitalcommonwealth.com, Boston Public Library,
Nicholas Catsimpoolas, Panorama de Smyrna, [1907–1915],

Bölüm 1, Sayfa 10-11

Levantine Heritage, levantineheritage.com, anonim

Bölüm 2, Sayfa 14-15

Levantine Heritage, levantineheritage.com, 1922 öncesi.

Bölüm 3, Sayfa 20-21

Özel Koleksiyon, buluntu fotoğraflar

Bölüm 4, Sayfa 26-27

Levantine Heritage, levantineheritage.com, 1936

Bölüm 5, Sayfa 30-31

Levantine Heritage, levantineheritage.com, anonim

Bölüm 6, Sayfa 38-39

Levantine Heritage, levantineheritage.com,
Detay, Scrap book 1809-1922 - Ray Turrell - Richard Bell, 1987

Bölüm 7, Sayfa 44-45

Flickr, Jan Willemsen kişisel koleksiyon

Bölüm 8, Sayfa 50-51

Apikam - Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Websitesi

Bölüm 9, Sayfa 56-57

Scribd, scribd.com, Vana Douligeri, 1860-1900

Bölüm 10, Sayfa 62-63

Rijksmuseum, anonim, *Straatgezicht in Smyrna*, c. 1867 - c. 1876

Sayfa 70-71

Metmuseum, anonim, *Smyrna, General View of the Quais*, 1880s

